

СТУДЕНТСКИ ПРЕВОДИ

UDC 342.4(497.11)"1835"

CERIF: S148, H240, H300

DOI: 10.51204/HLH_20209A

Sima AVRAMOVIĆ

THE CONSTITUTION OF SRETENJE (CANDLEMASS) – 175 YEARS LATER*

translation and introduction:
Sara SIMIĆ** and Sava VOJNOVIĆ***

INTRODUCTION

Professor Sima Avramović, born on the 19th of July, 1950 in Belgrade, is one of the foremost Serbian authorities on comparative law, legal history, and law and religion. He enrolled in the University of Belgrade Faculty of Law in 1969, from which he graduated in 1973. At the same institution Prof. Avramović acquired all of his further academic degrees – the LLM in legal history with a thesis on early Greek law and the Gortyn code in 1977 and PhD in legal history with a thesis entitled „The Evolution of The Freedom of Testation in Ancient Greek Law” in 1981. Prof. Avramović became a tenured professor in 1993. Additionally, he served as Dean of the University of Belgrade Faculty of Law (2012–2018). Prof. Avramović is retiring this year. Prof. Avramović is fluent in English, German, Greek, French and Italian, as well as ancient Greek and Latin language. During his academic career at the University of Belgrade Faculty of Law, Prof. Avramović taught Comparative Legal Traditions, Roman Law, Rhetoric, and Latin.

---

* Originally published as Sima Avramović, „Sretenjski ustav – 175 godina posle“, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu* 1/2010, 36–65.

** Second-year student at the University of Belgrade Faculty of Law; simicsara17@gmail.com

*** Master student at the University of Belgrade Faculty of Law; sava.vojnovich@gmail.com

In addition, Prof. Avramović has lectured at prestigious world universities such as the University of Oxford, the University College London, the Leopold Wenger-Institut Juristische Fakultät München, the University of St. Petersburg, the Andrews Johns Hopkins University, the University of Vienna, the University of Tokyo, etc. He also participated in many international congresses and gatherings. As a Fulbright Scholar, Prof. Avramović studied at the University of Maryland, United States in 1984, and as part of the Onassis Public Benefit Foundation – he stayed in Athens on a one-month research program in 2006. He has published many books and nearly two hundred articles, among which „Isaeus’s Speeches and Athenian Law” (Belgrade 1988), „Rhetorike Techne – Oratory Skills and Public Speaking” (Belgrade 2008), „Ars Rhetorica – Oratory Skills” (2002) and „Comparative Legal Traditions” (Belgrade 2006).

Prof. Avramović is founder and organizer of the annual Oratory Competition of the University of Belgrade Faculty of Law, president and founding member of the Alan Watson Foundation, and president of the *Forum Romanum* – the long-lasting Club of Friends and Devotees of Roman Law and Antiquity. Throughout his work, he became a member of the Committee for Serbian Sources of Law at the Serbian Academy of Science and Arts (SANU).

Also, Prof. Avramović is a member of the European Academy of Sciences and Arts (Salzburg), External Expert of the Hellenic Quality Assurance and Accreditation Agency (HQA) etc. He was the editor-in-chief of the journal „Annals of the University of Belgrade Faculty of Law – Belgrade Law Review” (2006–2013), and is now a member of the editorial board of the „Matica Srpska Proceedings of Classical Studies”; additionally, he is a member of the editorial board of the journal „Akropolis: Journal of Hellenic Studies, Podgorica”, „Comparative Legal History Magazine, Oxford”. Among his many duties, he was also the President of the Fulbright Scholars Alumni Association of Serbia (2009–2013), President of the University of Belgrade Council (2009–2013), member of the Conference of the Universities of Serbia – CONUS (2005–2015), member of the South East European Law Schools – SEELS Management Board (2012–2018, President in 2015), President of the Management Board of the National Entity for Accreditation and Quality Assurance of Serbia (NEAQA) (since 2018).

He gave the lecture that was the basis for this article on the 184th anniversary of the founding of Matica Srpska and the 175th anniversary of the adoption of the Sretenje Constitution. The formal sitting was held on the 16th of February, 2010 in Novi Sad. The importance of this article, both for domestic and audience abroad, lies in the fact that Serbia, although not a great power today, had its first constitution as early as 1835. Prof. Avramović wanted to point out various dilemmas and stereotypes that accompany the Candlemass Constitution, but also the ones connected to Dimitrije Davidović, who was the creator of this constitution.

Др Сима АВРАМОВИЋ
редовни професор Правног факултета Универзитета у Београду

СРЕТЕЊСКИ УСТАВ – 175 ГОДИНА ПОСЛЕ*

У раду се указује на неке дилеме и сипереоипије везане за Срепнепски устипав из 1835. ппдине, коипи су се дубоко усадили у српскоп липтератури и свесипи. Аутор смиптра да их је поипребно ипреисипипипипи и нуди један броп арпменапипа као основ и подсипрек за дапа испипраживапа. Он износи неке елементије у корисип схваипапа да срепнепски акип ипреба ипреипираипи као ирви српски устипав, да Срепнепски устипав није намеипнуип кнезу Милошу Милеипином буном, већ да иа је он искрено желео и знаипно раније заипочео пнепово ирипремапа, као и да је желео да Устипав сипасе, а не да је једва дочекао неипипивну реакципу великих сила, збоп чепа је морао да иа сусипендује после само шесип недепа. Поипом ипроцепаује да се Милош ири одлуци о доношепу Устипава није руководио искпаучиво личним моипивима, већ да иа је смиптрао важним инсипрументипом за устипановпавање српске државне самосипалностипи. Надапа, ипреисипипипује сипереоипип о Димипиприпу Давидовипу као одлучујућем ипворипу Срепнепскоп устипава, као и о француском уипипцапу на пнепово доношепа. Коначно, криипипује мишпапае о безначаипностипи ирава за формирапа националне свесипи код Срба и указује на велики законодавни замах ирридесетипих ппдина XIX века ношен уиправо ипом свешипу, коипи је поред Срепнепскоп устипава изнедрио и Српски ирапаански законик 1844. ппдине. На основу свепа закпачује да иред младим испипраживачима пош увек поспипоје широки неисипражени ипросипори, поипипово у поипледу уипипцапа сипраних иправних сисипема на доношепа Срепнепскоп устипава.

Кпаучне речи: *Устипавностип у Србипи. – Уипипцап европске устипавностипи XIX века. – Кнез Милош. – Димипиприпе Давидовип. – Правни итрансипланипи.*

---

* Предложак за овап рад представпа беседа копу је аутор био позван да саопшпи на Свечаноп седници Матице српске поводом 184-годишпаице оснивапа Матице и 175-годишпаице доношепа Срепнепског устава. Свечана седница је одржана 16. фебруара 2010. године у Новом Саду. Вид. С. Аврамовип, „Беседа о Срепнепском уставу“, *Летипипис Матипице српске*, год. 186, кп. 485, 4/2010, 651–660.

Dr Sima AVRAMOVIĆ

Full Professor of the University of Belgrade Faculty of Law

THE CONSTITUTION OF SRETENJE (CANDLEMASS) – 175 YEARS LATER*

The author points to some dilemmas and stereotypes regarding the Serbian Constitution of Sretenje, adopted in 1835, which have been rooted deeply in Serbian literature and consciousness. He calls for their re-evaluation and offers new arguments as a starting point to encourage further research. The author is of the opinion that the Constitution of Sretenje should be treated as the first Serbian constitution, that it was not imposed on the Serbian Prince Miloš in the aftermath of the so-called Mileta's revolt, but that he sincerely wanted to provide a constitution for the country and had ordered its drafting long before; he also wanted to preserve the Constitution, and he most certainly did not revel in the negative reactions of the Great Powers, because of which he had to suspend the Constitution unwillingly only six weeks after its adoption. The author tries to prove that Prince Miloš was in favor of adopting the Constitution not only for his personal benefit, but rather perceived it as an important instrument for creating national identity and independence. Furthermore, the author reexamines the stereotype of Dimitrije Davidović as the main creator of the Sretenje Constitution, as well as the clichés related to the French influences on its adoption. Finally, he disagrees with the prejudice that law was an irrelevant factor in the process of the creation of national consciousness among Serbs, and points out the strong legislative efforts of the mid 30s of the XIX century, which were led exactly by this consciousness, and have brought about not only the first Serbian Constitution, but also the emergence of the Serbian Civil Code in 1844. Based on the aforementioned facts, the author concludes that there is still a wide area of unexplored questions for the upcoming young researchers, especially concerning the impact of the foreign legal systems on the creation of the Constitution.

Key words: *Constitutionality in Serbia. – Influence of the XIX century European constitutions. – Prince Miloš. – Dimitrije Davidović. – Legal transplants.*

---

* This paper was built upon a speech that the author was invited to give at the function organized by Matica srpska celebrating its 184th anniversary, as well as the 175th anniversary of the Sretenje constitution. The function was held on the 16th of February 2010, in Novi Sad. See S. Avramović, „Beseda o Sretenjskom ustavu“, *Letopis Matice srpske*, god. 186, knj. 485, 4/2010, 651–660.

1. УВОД

Мада је прошло 175 година од доношења акта који се традиционално назива првим српским уставом, још увек не постоји потпуна доктринарна сагласност у погледу његовог карактера. Иако ово питање више залази у домен теорије права и одређује га стара дилема о „уставности првог устава“, остало је доста тема које непосредно чине област правне историје, а које још увек нису добиле коначне одговоре, док се о неким од њих усталио низ стереотипа. Због тога се чини да је потребно, поготово поводом једне овако значајне годишњице на којој би позавидели многи народи у окружењу, сачинити пресек истраживања, а поготово резиме неких неразрешених дилема. Иако би се на први поглед могло учинити да је после Бартоломеа Куниберта, Нила Попова, Димитрија Матића, Милана Ђ. Милићевића, Милована Миловановића, Михајла Гавриловића, Слободана Јовановића, Јаше Продановића¹ или генерације талентованих писаца из друге половине XX века, после квалитетног Зборника радова посвећеног 150-годишњици Сретењског устава² и многих других вредних прилога посвећених овом правном тексту речено скоро све што се о њему могло рећи, изгледа да ипак није тако. Поготово уколико се, што је жељени циљ овога рада, ставе под лупу нека преовлађујућа мишљења и уколико се сугеришу нешто другачији одговори од оних који су до сада доминирали у нашој науци. Наравно, с намером да се овде тек нагосте извесни аргументи и укаже на могуће правце даљих истраживања Сретењског устава, која као да су замрла у последње две деценије.³

1 Б. Куниберт, *Српски устави и прва владавина Милоша Обреновића*, I-II, Београд (1901) 1988; Д. Матић, *Јавно право Књажевска Србије*, Београд 1851; Н. Попов, *Србија и Русија*, I-II, Београд 1870; М. Ђ. Милићевић, *Кнез Милош прича о себи*, Споменик СКА XXI, Београд 1893, 3–33; М. Миловановић, „Уставност Србијина“, *Српски књижевни гласник*, књ. 18, св. 11, Београд 1907; М. Гавриловић, *Милош Обреновић*, III, Београд 1912; исти, „Суспендовање првога српског устава, фебруар-март 1835. године“, *Из нове српске историје*, Београд 1926, 190–209; С. Јовановић, *Друта влада Милоша и Михаила*, Београд 1933; исти, „Кнез Милош“, *Из наше историје и књижевности*, Београд 1931; исти, „Наше уставно питање и XIX веку“, *Политичке и правне расправе I*, Београд 1932; Ј. Продановић, *Уставни развитак и уставне борбе у Србији*, Београд 1936; исти, *Историја јолиничких странака*, Београд 1947.

2 *150 година од доношења Сретењског устава*, Крагујевац 1985 (даље: *150 година*).

3 Једини значајнији издавачки подухват у последње време је репрезентативно фототипско издање Архива Србије *Устав Књажевска Србије*, Београд 2004, са два корисна пропратна текста: Р. Љушић, „Србија 1835. године, Последња година Српске револуције“, 67–71 и Д. Поповић, „Сретењски устав – оруђе владавине и весник слободе“, 73–78.

1. INTRODUCTION

Although 175 years have passed since the enactment of what has traditionally been referred to as the first Serbian Constitution, a complete doctrinal agreement regarding its character is still to be achieved. Even though this question is part of the legal theory domain and is determined by the old „constitutionalism of the first constitution” dilemma, there remain multiple themes which belong to the field of legal history, that have not yet been fully answered, while some of them have been settled down through stereotypes. Due to this fact, it seems necessary, especially on the occasion of such a significant anniversary as this, of which many other nations would be envious, to make a summary research, and especially a resume of some of the unsolved dilemmas. At first glance, it may appear that after Bartolommeo Kunibert, Nil Popov, Dimitrije Matić, Milan Đ. Milićević, Milan Milovanović, Mihajlo Gavrilović, Slobodan Jovanović, Jaša Prodanović¹ or a whole generation of talented writers of the second half of the XX century, after the high-quality Proceedings dedicated to the 150th anniversary of the Constitution of Sretenje² and many other contributions dedicated to this legal document – almost everything regarding the Constitution had already been fully discussed and analyzed; however, it does not seem to be the case. Especially if we zoom in on some of the prevailing opinions, which is the goal of this paper, and if some different answers are proposed from the ones that have dominated our science up until now. Of course, with the intention only of indicating some of the arguments and pointing out the possible direction for further research on the Constitution of Sretenje, which seems to have died down in the last two decades.³

- 1 B. Kunibert, *Srpski ustanak i prva vladavina Miloša Obrenović*, I–II, Beograd (1901) 1988; D. Matić, *Javno pravo Knjaževine Srbije*, Beograd 1851; H. Popov, *Srbija i Rusija*, I–II, Beograd 1870; M. Đ. Milićević, *Knez Miloš priča o sebi*, Monument SKA XXI, Beograd 1893, 3–33; M. Milovanović, „Ustavnost Srbijina”, *Srpski književni glasnik*, vol. 18, vol. 11, Beograd 1907; M. Gavrilović, *Miloš Obrenović*, III, Beograd 1912; the same, „Suspendovanje prvog srpskog ustava, februar-mart 1835”, *Iz nove srpske istorije*, Beograd 1926, 190–209; S. Jovanović, *Druga vladavina Miloša i Mihaila*, Beograd 1933; the same, „Knez Miloš”, *Iz nove srpske istorije*, Beograd 1931; the same, „Naše ustavno pitanje u XIX veku”, *Političke i pravne rasprave* I, Beograd 1932; J. Prodanović, „Ustavni razvitak i ustavne borbe u Srbiji”, Beograd 1936; the same, *Istorija političkih stranaka*, Beograd 1947.
- 2 *150 godina od donošenja Sretenjskog ustava*, Kragujevac (hereafter: 150 godina).
- 3 The only significant publishing endeavor in recent times is the representative phototype edition of the Archives of Serbia, *Ustav Knjaževine Srbije*, Beograd 2004, with two useful accompanying texts: R. Ljušić, „Srbija 1835. godine, poslednja godina srpske revolucije”, 67–71 and D. Popović, „Sretenjski ustav – oruđe vladavine i vesnik slobode”, 73–78.

Наравно, на првом месту стоји дилема да ли је Сретењски устав заиста први прави српски устав. Одговори се крећу од оних који под првим српским уставима подразумевају већ Уставне акте из 1808. и 1811. године (од Ст. Новаковића до Р. Љушића), преко оних који истичу формалноправне и материјалноправне недостатке (у погледу пуне суверености уставотворне власти), због којих се сретењски документ у строгом теоријскоправном смислу не би могао квалификовати као устав (Р. Марковић), до оних који сматрају да је први документ који заслужује епитет првог српског устава тзв. Преображенски устав, тј. три „уставна закона“ кнеза Михаила из 1861. године (М. Павловић).⁴

Остављајући по страни расправу о легитимитету и легалитету прве уставотворне власти, што је у основи теоријскоправна тема, коју је тако надахнуто разрадио Келзен кроз идеју пранорме (основне норме),⁵ овде ћемо само набројати неколико момената који би се могли имати у виду када се расправља ово претходно питање из правноисторијског угла. Уз све аргументе који се с правом могу наводити у корист тезе да сретењски акт ипак није устав, јер Србија у време његовог доношења још увек није била суверена и независна држава, на другој страни би се у најкраћем могло навести тек нешто назнака које сугеришу другачији закључак.

Он је и по својој форми, а и по садржини, несумњиво имао све особине које су одликовале немногобројне уставе у првој половини XIX века, уколико су уопште постојали у појединим држава. Историјски приступ подразумева да се, приликом класификовања неког феномена на њега не примењују стриктно критеријуми каснијих

4 С. Новаковић, *Уставно питање и закони Карађорђевог времена, ситуација о постојању и развињу врховне и средишње власти у Србији 1805–1811*, Београд 1907; Р. Љушић, *150 година*, 211; Р. Марковић, „Примена начела уставности и законитости у Сретењском уставу“, *150 година*, 109; исти, „Сретењски устав, поводом сто педесет година од његовог доношења“, *Анали Правног факултета у Београду* 2/1985, 149–160; М. Павловић, *Преображенски устав, први српски устав*, Крагујевац 1997; исти, *Српска правна историја*, Крагујевац 2005, 269.

5 Х. Келзен, *Општа теорија права и државе*, (прев. Р. Лукић, М. Симић), Београд 1951, 121 и даље. Између осталог, Келзен изводи: „На крају ћемо доћи на неки устав који је, историјски узевши, први устав и који је донео неки узурпатор или нека врста скупштине“, а мало даље: „Основну норму не ствара правно регулисаним поступком орган који ствара право. Она не важи – као позитивна правна норма – зато што је створена на одређени начин правним актом...“. У нашој литератури вид. више Р. Лукић, „Келзенов нормативизам“, *Анали Правног факултета у Београду* 1–4/1983, 496–502; С. Врачар, „Темељ Келзеновог нормативизма“, поговор књизи Х. Келзен, *Главни проблеми теорије државног права, развијени из учења о правном поретку*, Београд – Подгорица 2001, 563–585. Од најновијих радова о Келзену код нас вид. С. Бован, „Келзенов парадокс“, *Анали Правног факултета у Београду* 2/2009, 135–154.

Of course, firstly there is the dilemma of whether the Constitution of Sretenje really is the first Serbian Constitution. Answers range from those according to which the first Serbian constitutions include the Constitutional Acts of 1808 and 1811 (from St. Novaković to R. Ljušić), to those that emphasize formal and material legal flaws (in the sense of full sovereignty of the constitution-making government), because of which the Sretenje document, viewed strictly from a legal theory perspective, could not be qualified as a constitution (R. Marković), to those that believe that the first document that deserves the epitome of the first Serbian Constitution is the so-called Preobraženski Constitution, i.e. the three „constitutional laws” of Prince Mihailo from 1861 (M. Pavlović).⁴

Putting aside the discussion on the legitimacy and legality of the first constitution-making government, which is, in essence, a legal theory issue that has been so inspiredly elaborated by Kelzen through the idea of the *Grundnorm* (the Basic Norm),⁵ here we are only going to enumerate some moments that can be considered helpful when discussing the aforementioned question from the perspective of legal history. With all the arguments that can rightfully be used on behalf of the thesis that the Sretenjski Act is not a constitution, since Serbia was not a sovereign, independent country at the time of its enactment, on the other side there remain only some indications that suggest a different conclusion.

The Act undoubtedly possessed all characteristics, both in form and in content, that were typical for the few constitutions in the first half of the XIX century, if they existed at all in some countries. The historical approach to classifying a phenomenon implies that the criteria of a later time should not be strictly applied to it (nor should we strive to forcefully

4 S. Novaković, *Ustavno pitanje i zakoni Karađorđevog vremena, studija o postanju i razviću vrhovne i središnje vlasti u Srbiji 1805–1811*, Beograd 1907; R. Ljušić, 150, 211; R. Marković, „Primena načela zakonitosti i ustavnosti u Sretenjskom ustavu”, *150 godina*, 109; the same, „Sretenjski ustav, povodom sto pedeset godina od njegovog donošenja”, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu* 2/1985, 149–160; M. Pavlović, *Preobraženski ustav, prvi srpski ustav*, Kragujevac 1997; the same, *Srpska pravna istorija*, Kragujevac 2005, 269.

5 H. Kelzen, *Opšta teorija prava i države*, (trans. R. Lukić, M. Simić), Beograd 1951, 121 and more. Among other things, Kelzen states: „In the end, we will come to a constitution which, historically, is the first constitution and which was adopted by an usurper or some kind of assembly”, and a little further: „The basic norm is not created in a legal procedure by a law-creating organ. It is not – as a positive legal norm is – valid because it is created in a certain way by an legal act...” In our literature, see for more, R. Lukić, „Kelzenov normativizam”, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu* 1–4 / 1983, 496–502; S. Vračar, „Temelj Kelzenovog normativizma”, a postface to H. Kelzen, *Glavni problemi teorije državnog prava, razvijeni iz učenja o pravnom propisu*, Beograd-Podgorica 2001, 563–585. From the latest works on Kelzen in our country: see S. Bovan, „Kelzenov paradoks”, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu* 2/2009, 135–154.

времена (али, ни да се у давним појавама, на прилично натегнут начин, препознају каснији правни концепти, што је друга крајност⁶). С обзиром на то, правни историчар може имати нешто флексибилнији приступ од теоретичара права, а ригидна примена чистих савремених критеријума би водила и нужном преименовању многих историјских правних докумената. Тако се ни *Magna Carta Libertatum* не би онда могла без резерве називати првим уставним актом у свету (код неких аутора, чак уставом), јер она то несумњиво није у теоријском смислу, чак и ако се имају у виду специфичности енглеског правног система. А Сретењски устав би се, додуше само фигуративно, могао назвати српском *Великом њовелом слобода*, како с обзиром на сличности у погледу њихове основне садржине (три су основне теме заједничке за оба акта: установљење органа власти, гарантовање права и слобода личности, уређење пореза), тако и с обзиром на начин на који су донети – у садејству два једина меродавна и легитимна политичка фактора (неприкосновеног владара и великаша, под отвореним небом у присуству народа),⁷ па и с обзиром на главни узрок доношења – незадовољство великаша.⁸ Чак и да га је донео само кнез (јер, много је дискусија изазвало питање да ли је Сретењски био октроисан), то не би битно мењало његов карактер, с обзиром на то да су такви били неки уставни акти и у другим државама (државицама) тог доба, попут онога из Виртемберга.⁹ Често се Сретењском уставу оспорава

6 Ова је појава, на пример, веома уочљива нарочито приликом настојања да се појам људских права и многих других носећих савремених политичких начела проналазе у античкој Грчкој, вид. више С. Аврамовић, „Елементи правне државе и индивидуална права у Атини“, *Правна држава у антици – pro et contra* (уред. С. Аврамовић), Београд 1998, 7–41.

7 Чак је и мизансцен у коме су ова два акта усвојена веома сличан: Јован без Земље је свој чувени акт донео у присуству барона на пољани Ранимид (*Rinnymede*), на јужној обали Темзе, недалеко од замка у Виндзору, а Милош у Крагујевцу на кнежевој ливади поред цркве, где је подигнута трибина за кнеза, у присуству народних старешина и око 2.400 представника сваког села, како тврди Р. Љушић, *Кнежевина Србија (1830–1839)*, Београд 1986, 137. Он сматра да је претеран податак о 4.000 народних представника који је изнео Н. Попов, I, 279 и који су касније скоро сви преносили.

8 Таквом виђењу иде на руку став Јована Стејића који је догађаје с почетка 1835. године назвао „револуцијом“ и осећај његових истомишљеника, који су сматрали да је с Милетином буном наступила нова епоха у историји Србије, мада је друга струја (Јаков Живановић и следбеници) у томе видела само „демонстрацију“, вид. Р. Љушић, „Србија 1835. године, Последња година Српске револуције“, *Устав Књажевства Србије*, Београд 2004, 70–71.

9 Уосталом, и Луј XVIII је, после одласка Наполеона с престола, донео своју чувену Уставну повељу 1814. године у присуству оба скупштинска дома, мада је то суштински био класични октроисани уставни акт, који је монарх само прочитао пред представницима народа.

recognize more recent law concepts in ancient phenomena, which is another extreme).⁶ Therefore, a legal historian can have a somewhat more flexible approach than a legal theorist, and a rigid use of contemporary criteria would unavoidably lead to the renaming of many historical legal documents. Thus even the Magna Carta Libertatum could not be unreversibly regarded as the first constitutional act in the world (according to some authors, not even as a constitution), because from the theoretical point of view it is certainly not a constitutional act, even when the specific features of the English legal system are taken into account. The Constitution of Sretenje, though only figuratively, could be called the „Serbian Great Charter of Liberty”, considering both the similarities of their primary content (three basic subjects are common for both acts: the establishment of public authorities, the guarantee of rights and personal freedoms, regulation of taxation) and the way they were enacted – in a joint action of the only two relevant and legitimate political factors (the supreme ruler and the ruling class, under the open sky, in the presence of the people),⁷ and even the main cause of their enactments – the dissatisfaction of the ruling class.⁸ Even if it had been enacted only by the Prince (because the question of whether the Constitution of Sretenje was octroyed or not has been the cause of many discussions), it would not have altered its character, given the fact that there were such constitutional acts in other countries from that time, like the one from Württemberg.⁹ The Constitution of

6 This phenomenon, for example, is very noticeable especially when trying to find a notion of human rights and many other leading contemporary political principles in ancient Greece, see more in S. Avramović, „Elementi pravne države i individualna prava u Atini”, *Pravna država u Antici – pro et contra* (ed. S. Avramović), Beograd 1998, 7–41.

7 Even the mise-en-scene in which these two acts were adopted is very similar: John Lackland brought his famous act in the presence of the barons at Runnymede field, on the south coast of the Thames, not far from Windsor Castle, and Miloš in Kragujevac on the prince's meadow next to the church, where a stand for the Prince was built, in the presence of the people's elders and about 2,400 representatives of each village, as claimed by R. Ljušić, *Kneževina Srbija* (1830–1839), Beograd 1986, 137. He feels that the data presented by N. Popov, I, 279 (which was later passed on by almost all), stating there were 4,000 national representatives, is excessive.

8 Such a view is supported by the attitude of Jovan Stejić, who called the events of the beginning of 1835 a „revolution” and the feeling of like-minded people, who believed that a new epoch in the history of Serbia had come with Mileta's revolt, although the other faction (Jakov Živković and his followers) saw in this only as a „demonstration”, see R. Ljušić, „Srbija 1835 godine, poslednja godina srpske revolucije”, *Ustav Knjaževstva Srbije*, Beograd 2004, 70–71.

9 After all, Louis XVIII, after the departure of Napoleon from the throne, passed his famous Constitutional Charter in 1814 in the presence of both houses of the Parliament, although it was essentially a typical octroyed constitutional act, which the monarch only read in front of the people's representatives.

и то што је важио тек неколико недеља (*Magna carta* из 1215. важила је једва три месеца), али је још гору судбину пре њега доживео француски монтањарски Устав из 1793. године, чији доносиоци такође нису имали фактичку снагу да га одрже у животу. Па ипак његов значај за даљи развитак не само француске, већ светске уставности је непроцењив, а тај документ се једногласно у правној историји назива уставом. Исто тако је и Сретењски устав, мада је уистину убрзо по доношењу био суспендован, током неколико наредних деценија дубоко обележио развој српске уставности. С друге стране, посматрано из угла легалитета, формалноправно ни Устав самопрокламоване државе Косово из 2008. године не испуњава теоријске услове да би се сматрао уставом, али он очигледно правно конституише једну „нову реалност“, као што је то на извештајан начин и у извесној мери био случај и са Сретењским уставом. Коначно, можда и најважније, сами творци су тај документ сматрали и назвали уставом – термином који је тада први пут ушао у употребу у Србији, заменивши до тада уобичајену туђицу „конституција“, а који је, по свему судећи, сковао његов главни писац – Димитрије Давидовић.¹⁰

Све у свему, звали га првим српским уставом или не, нема сумње да је сретењски документ засновао српску уставност. Већ је то довољан разлог да се, 175 година после његовог доношења, пажљиво сагледају извесна предубеђења која су се у вези с њим одавно појавила и временом прилично дубоко усадила.

2. СТЕРЕОТИП ДА ЈЕ СРЕТЕЊСКИ УСТАВ НАМЕТНУТ МИЛОШУ – УСТАВ КАО НЕЖЕЉЕНО ДЕТЕ

Многи учбеници српске правне историје уче студенте права да је доношење Сретењског устава Милошу наметнуто Милетином буном. То становиште је најсажетије у новије време изразио Јовичић: „Невољно прихватајући доношење устава, Милош је једва дочекао да га, под спољним притиском, који су и његови противници морали уважавати, стави ван снаге“.¹¹ Дакле, две су доминантне тезе садржане у помену-

10 Више о томе, али и етимологији и значењу саме српске речи „устав“ („устававање“ или „установљавање“, или и једно и друго), вид. Р. Марковић, *150 година*, 111. Одавно се верује да је реч *устав* у наш правни речник увео управо Димитрије Давидовић (М. Ђ. Милићевић, 26), али све више преовлађује уверење да се његова етимологија не изводи од речи *устављање*, *устава*, него од *установкање*, *установка*, вид. и М. Павловић, (2005), 267.

11 М. Јовичић, „Устав Књажевства Србије од 1835 (‘Сретењски устав’) и његово место у свету савремене уставности“, *150 година*, 102. То, дакако, није тек Јови-

Sretenje is often challenged because it was valid for only a couple of weeks (the Magna Carta from 1215 lasted barely for around three months), but even worse was the fate of the French Montagnard Constitution from 1793, whose enactors also lacked the actual power to keep it alive. And yet, its importance for the further development of not only French, but world constitutionality, is invaluable, and this document is unanimously considered a constitution in legal history. The same goes for the Constitution of Sretenje, which, although abrogated shortly after its enactment, deeply influenced the development of Serbian constitutionality throughout the several upcoming decades. On the other hand, from the viewpoint of legality, formally not even the Constitution of the self-proclaimed state of Kosovo from 2008 does not meet the theoretical requirements for a constitution, but it clearly legally constitutes a „new reality”, as was in some way and to some extent the case with the Constitution of Sretenje. Finally, and perhaps most importantly, the creators themselves considered and labeled the document as *ustav* – a term which was then used for the first time in Serbia, replacing the usual loanword „*konštitucija*”,¹⁰ which was, in all likelihood, coined by its lead writer – Dimitrije Davidović.¹¹

All in all, whether it is perceived as the first Serbian constitution or not, the document of Sretenje did, without any doubt, establish Serbian constitutionality. That in itself is reason enough to carefully examine, 175 years after its enactment, the prejudices that surround it which have emerged long ago and, over time, became deeply rooted.

2. THE STEREOTYPE THAT THE CONSTITUTION OF SRETENJE WAS IMPOSED ON MILOŠ – THE CONSTITUTION AS AN UNWANTED CHILD

Many textbooks of Serbian legal history teach law students that the enactment of the Constitution of Sretenje was imposed on Miloš by Miletá's revolt. The view was most recently and most concisely expressed by Jovičić: „Reluctant in accepting the enactment of the Constitution, Miloš was eager to abrogate it, under external pressure, which his opponents had to acknowledge as well”.¹² So, the two dominant theses are contained in

10 *Konštitucija* is an old word for constitution in the Serbian language.

11 More about that, but also about the etymology and meaning of the Serbian word „*ustav*” („to rein in” or „establish”, or both), see R. Marković, *150 godina*, 111. It has long been believed that the word *ustav* was introduced into our legal vocabulary by Dimitrije Davidović (M. Đ. Milicević, 26), but recently a different belief is starting to prevail – that its etymology does not derive from the word *ustavljanje*, *ustava* – „to rein in”, but from the word *ustanovljenje*, *ustanova* – „to establish”, see M. Pavlović, (2005), 267.

12 M. Jovičić, „Ustav Knjaževstva Srbije od 1835. („Sretenjski ustav”) i njegovo mesto u svetu savremene ustavnosti”, *150 godina*, 102. This, of course, is not just Jovičić's

тој реченици: а) Милош није желео доношење Устава, већ су га на то приморале околности – незадовољство старешина; б) пошто га није желео, једва је чекао прилику да Устав буде суспендован. Нема сумње да ове тврдње имају одређено упориште у изворима и да делују прилично уверљиво, поготово када се има у виду Милошев карактер и начин владања, а нарочито чувено Вуково писмо „од пет табака“ из 1832. године у коме опомиње Милоша да треба „дати народу *йравнцу*, или, као што се данас у Европи обично говори, *коншииийуцију*“.¹²

Ипак су се током XX века на пар места, додуше више успутно, пробијале и нешто другачије идеје.¹³ Или се, макар, основна идеја варијала у нешто блажем облику: ако Милош већ није био против Устава, он свакако није желео да по њему влада.¹⁴

При том се скоро сви слажу са Слободаном Јовановићем да је Сретењски устав само последња тачка у низу уставних покушаја

чињев став, већ се та теза одавно провлачи кроз литературу, чак и пре мишљења С. Јовановића, „Наше уставно питање у XIX веку“, *Политичке и йравне расйраве I* (Сабрана дела, II, Београд 1990, 18). Он ту каже да је „протест Сила добро дошао Милошу да се кратким путем ослободи једног устава на који је пристао само за невољу да би утишао једну буну у зачетку“. То је определило ставове већег броја каснијих аутора. Тако и М. Владисављевић, *Развој усйавности у Србији*, Београд 1938, 39 ставља у први план значај Милетине буне. На одређени начин Ј. Продановић (1936), 44 такође сугерише да Милош није желео Устав, јер сматра да је Устав „извојеван“ од народа. Мало опрезније ту исту идеју дефинише Д. Николић, „Начин и околности доношења српских устава“, *Анали Правној факултету у Београду*, 4/1989, 397 који тврди да је Устав донет „под јаким утиском који је оставила Милетина бунa“. Р. Марковић, „Сретењски устав, поводом сто педесет година од његовог доношења“, *Анали Правној факултету у Београду* 2/1985, 150 истиче да друштвени извор Сретењског устава чине „захтеви пали у Милетиној буни, за коју се узима да је непосредно изазвала доношење Сретењског устава“, а мало даље каже да „Милош тај устав искрено никада није ни желео“, 158.

12 Вукова *йрейиска* (ур. Љ. Стојановић), I-VII, Београд 1907–1913, II 630–632; В. С. Караџић, *Истйоријски сйиси*, Београд 1985, 234. Детаљну анализу Вуковог писма из угла историчара XIX века, вид. Н. Попов, 251. Вид. и М. Павловић, *Правна евройеизација Србије*, Крагујевац 2008, 37.

13 Пут таквом виђењу је најјасније утро М. Гавриловић, (1926), 202–203, указујући на то да је Милош гледао да на сваки начин спасе Устав; тако и М. Павловић, (1997), 51. Д. Поповић, „Устав од 1835. године – Сретењски устав“, *Усйави кнежевине и краљевине Србије*, Београд 1988, 42 сматра да је „тешко закључити“ да су на садржину Устава утицали побуњенички захтеви. Р. Љушић, *150 йодина*, 216 такође одбија помисао да је Милош „једва дочекао“ противљење великих сила да би суспендовао устав, а исти писац, (1986), 120 фн. 12 указује и на изричито мишљење једног руског аутора да захтев за доношењем устава није био узрок Милетине буне.

14 Д. Поповић, „Сретењски устав и ограничена монархија“, *150 йодина*, 169–182; 219–222.

the mentioned sentence: a) Miloš did not want the adoption of the Constitution, but was forced to it by the circumstances – the dissatisfaction of the elders; b) since he did not want it, he could not wait for an opportunity to abrogate it. There is no doubt that these claims have a certain foothold in the sources and that they seem pretty convincing, especially when we consider Miloš's character and his way of ruling, as well as take into consideration the famous Vuk's letter „of five sheets of paper” from 1832 in which he reminds Miloš that he should „give the people justice, or as it is called in Europe today, a constitution.”¹³

However, in the course of the XX century, slightly different ideas started coming to light.¹⁴ Or, at least, the main idea varied in a slightly milder form: if Miloš was not against the Constitution, he certainly did not want to rule by it.¹⁵

Also, almost everyone agrees with Slobodan Jovanović that the Constitution of Sretenje is only the last step in a series of constitutional at-

---

position, but this thesis has long been passed down through literature, even before the opinion professed by S. Jovanović in „Naše ustavno pitanje u XIX veku”, *Političke i pravne rasprave I* (Collected Works, II, Beograd 1990, 18). He says that „the protest of the Forces was welcomed by Miloš as an excuse to quickly get rid of a constitution which he agreed to only to silence a revolt in its roots”. This determined the views of a number of later authors. In the same way, M. Vladislavljević, *Razvoj ustavnosti u Srbiji*, Beograd 1938, 39 puts the significance of Mileta's revolt in the foreground. In a certain way J. Prodanović (1936), 44 also suggests that Miloš did not want the Constitution, because he believes that the Constitution was „won” by the people. That same idea is defined a bit more cautiously by D. Nikolić in „Način i okolnosti donošenja srpskih ustava”, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, 4/1989, 397 who claims that the Constitution was adopted „under the strong impression that Mileta's revolt had left”. R. Marković, „Sretenjski ustav, povodom sto pedeset godina od njegovog donošenja”, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu* 2/1985, 150, points out that the social roots of the Sretenje Constitution consist of „demands laid out in Mileta's revolt, which is considered to have directly provoked the adoption of the Sretenje Constitution”, and a little further on he says that „Miloš never truly wanted that constitution”, 158.

13 *Vukova prepiska* (ed. Lj. Stojanović), I–VII, Beograd 1907–1913, II 630–632; V.S. Karadžić, *Istorijski spisi*, Beograd 1985, 234. For a detailed analysis of Vuk's letter from the point of view of a XIX century historian, see H. Popov, 251. More in M. Pavlović, *Pravna evropeizacija Srbije*, Kragujevac 2008, 37.

14 The path to such a vision is most clearly paved by M. Gavrilović, (1926), 202–203, pointing out that Miloš was looking to save the Constitution in every way possible; it is the same with M. Pavlović, (1997), 51. D. Popović, „Ustav od 1835, Sretenjski ustav”, *Ustavi kneževine i kraljevine Srbije*, Beograd 1988, 42 considers that it is „difficult to conclude” that the content of the Constitution was influenced by rebel demands. R. Ljušić, *150 godina*, 216, also rejects the idea that Miloš „could hardly wait” for the opposition of the Great Powers to suspend the Constitution, and the same writer, (1986), 120 fn. 12, also points to the explicit opinion of a Russian author that the request for the adoption of the Constitution was not the cause of Mileta's revolt.

15 D. Popović, „Sretenjski ustav i ograničena monarhija”, *150 godina*, 169–182, 219–222.

који су започели још с Карађорђем и Првим српским устанком (Уставни акти из 1808. и 1811. године) и да се не појављује као *deus ex machina*.¹⁵ Реч „конституција“ се у Србији помињала већ 1805. године, а од двадесетих година XIX века, упоредо с другим бројним бунама, све се више говорило о потреби да се донесе устав. Али, да је било опасно призивати „конституцију“, искусио је 1832. године српски буљукбаша, а потом и кнез, Јован Бобовац у Крагујевцу, који је био на смрт испребијан од непознатих људи на путу ка својој кући.¹⁶ Многи су били склони да у томе виде прсте Милошевих људи, с његовим знањем или без њега. Све се то савршено добро уклапа у поменути клише.

2.1. Милетина буна је узроковала доношење Устава

Ипак, постоје и елементи који би могли говорити нешто другачије: да је Милош *желео и хтео* доношење устава и да је у том циљу предузимао низ акција, знатно пре Милетине буне. Доношење Устава се актуелизовало поготово после Хатишерифа из 1830. и 1833, у којима је предвиђено да Србија треба да уреди своју унутрашњу управу. Наиме, Нил Попов сведочи да је још од 1829. године Милош наложио људима „које је држао да су способни за тај посао, да скупљају грађу за српски устав“,¹⁷ а Р. Љушић подвлачи да је Милош већ од 1830. године дао налог Димитрију Давидовићу и Стефану Радичевићу да отпочну рад на припреми и изради нацрта устава.¹⁸

Архивска грађа, чији је део открила Љубица Кандић, потврђује овакав сценарио, а више пажње у литератури поклоњено је првим уставним предлозима тек у последњих четврт века.¹⁹ Овде је место да се само наброје неки рани покушаји уставотворне радње, свака-

15 Вид. нарочито М. Јовичић, *150 година*, 83; Д. Поповић, *150 година*, 169; Р. Љушић, *150 година*, 211, 216.

16 М. Ђ. Милићевић, *Поменик знаменитих људи у српској народа новијега доба*, Београд 1888, 38; вид. и М. Павловић, (2005), 263.

17 Н. Попов, I, 259.

18 Р. Љушић, (1986), 114, на основу Ј. Живановић, „Неколико примечанија на књигу Славени у Турској од Кипријана Роберта“, *Споменик СКА VI*, Београд 1890, 62; М. Гавриловић, III, 282.

19 Прва је на њих озбиљније скренула пажњу Љ. Кандић, „Необјављени нацрти устава у Србији у првој половини XIX века“, *Анали Правног факултета у Београду* 5–6/1972, 773; иста, „Државноправни статус врховних органа власти у Србији до доношења Сретењског устава и према Сретењском уставу“, *150 година од доношења Сретењског устава*, Крагујевац 1985, 37. Потом је уставне нацрте у кратким потезима објаснио и Р. Љушић, (1986), 114–115. Најисцрпније се њима бавио Д. Поповић, *Прајочењак српској парламентаризма*, Београд 1996, 20–34.

tempts that began with Karađorđe and the First Serbian Uprising (Constitutional Acts of 1808 and 1811) and that it did not appear as *deus ex machina*.¹⁶ The word „constitution” was mentioned in Serbia as early as 1805, whereas, from the 1820s onward, parallel with numerous other revolts, there was increasing talk of the need to pass a constitution. However, a Serbian “boluk-bashi”¹⁷ and later a Prince, Jovan Bobovac, experienced just how dangerous it was to demand a constitution; in 1832, he was beaten to death by unknown people on his way home in Kragujevac.¹⁸ Many were inclined to see the involvement of Miloš’s people in this, with or without his knowledge. It all fits perfectly in the mentioned cliché.

2.1 Mileta’s Revolt Caused the Adoption of the Constitution

Nevertheless, there are some elements which might indicate something else: that Miloš was eager and willing to adopt the Constitution and that he took a series of steps to achieve this goal, well before Mileta’s revolt. The enactment of the Constitution was actualized especially after the Hatt-i sharifs from 1830 and 1833, in which it was provided that Serbia should regulate its internal management. Namely, Nil Popov testifies that even since 1829 Miloš had ordered people „whom he considered capable for the job – to collect the materials for the Constitution”,¹⁹ while R. Ljušić underlines that Miloš had already ordered Dimitrije Davidović and Stefan Radičević to start preparing and drafting the Constitution in 1830.²⁰

The archive material, part of which was discovered by Ljubica Kandić, confirms such a scenario and more attention in the literature was paid to the first drafts of the Constitution only in the last quarter of the century.²¹ Here we should only list some of the early constitution-building efforts,

16 More in M. Jovičić, *150 godina*, 83; D. Popović, *150 godina*, 169; P. Ljušić, *150 godina*, 211,216.

17 Boluk-bashi was an Ottoman officer rank equivalent to captain (translator’s note – t/n).

18 M. Đ. Miličević, *Pomenik znamenitih ljudi u srpskog naroda novijega doba*, Beograd 1888, 38; see M. Pavlović, (2005), 263.

19 N. Popov, I, 259.

20 R. Ljušić (1986), 114, based on J. Živanović, „Nekoliko primečanja na knjigu Slaveni u Turskoj od Kiprijana Roberta”, *Spomenik SKA VI*, Beograd 1890, 62; M. Gavrilović, III, 282.

21 The first one to draw attention to them more seriously was Lj. Kandić, „Neobjavljeni nacrti ustava u Srbiji u prvoj polovini XIX veka”, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu* 5–6/ 1972, 773; the same, „Državnopravni status vrhovnih organa vlasti u Srbiji do donošenja Sretenjskog ustava i prema Sretenjskom ustavu”, *150 godina od donošenja Sretenjskog ustava*, Kragujevac 1985, 37. Then the constitutional drafts were explained in short strokes by R. Ljušić (1986), 114–115. D. Popović dealt most exhaustively with them, *Prapočetak srpskog parlamentarizma*, Beograd 1996, 20–34.

ко руковођени Милошевом вољом. Важну чињеницу да је постојало више уставних нацрта пре доношења самог Устава у нашој уџбеничкој литератури посебно истиче само Љубомирка Кркљуш.²⁰

- а) У збирци Мите Петровића у Архиву Србије сачувана су два необјављена уставна предлога, још из 1831. године (дакле, четири године пре Устава). Први је под називом *План конститиуције српске*, био кратак, али је већ садржао низ савремених правних идеја, попут начела законитости и једнакости пред законом, наравно уз одредбе о организацији власти.
- б) У истој збирци се налази и други документ, под називом *Устав*, такође из 1831. године, који је знатно потпунији и још детаљније предвиђа модерна уставна начела тога доба. Љ. Кандић указује да су неке од формулација у том тексту сличне, па и идентичне, с онима у Сретењским уставу и износи претпоставку да је оба ова текста сачинио Димитрије Давидовић.²¹ Ако је то тако, а вероватно јесте, треба ли уопште сумњати да их је секретар и саветник Књажевске канцеларије²² (која је била „свеколико правитељство“), припремао по Милошевом налогу?
- в) Када би неко и помислио да је те пројекте Давидовић, или неко други, можда сачинио на своју руку, све сумње отклањају чувена писма француског дипломате грофа Боа-ле-Конта свом министру спољних послова, грофу де Рињију, из јуна 1834. године. Ту он сведочи да је нашао кнеза Милоша „веома заузета нацртом устава који има намеру земљи да да“.²³ Из писама се стиче утисак да је доношење Устава била скоро Милошева опсесија, јер је француском дипломати снажно

20 Љ. Кркљуш, *Правна историја српског народа*, Београд 2010³, 154.

21 За разлику од ње, Д. Поповић се уздржава од покушаја да одреди могућег састављача овог уставног нацрта, али уочава да је он био „не само присталица идеје о подели власти, него су њему свакако биле познате одредбе савремених европских устава о томе питању, као и стање уставне мисли онога доба“, Д. Поповић, (1996), 27.

22 Давидовић је већ од 1825. године постао први секретар и ту позицију је држао све док није пао у немилост после повлачења Сретењског устава. Више о томе вид. Р. Љушић, „Политичка делатност Димитрија Давидовића у Србији (1821–1835)“, *Сиваралаштво Димитрија Давидовића*, Београд 1989, 69. Недавно се појавио исцрпан рад о Давидовићу и његовој каријери, вид. исти, *Оријентални новинар, европски пољитичар – Димитрије Давидовић (1789 – 1938)*, Београд 2006.

23 С. Новаковић, *Србија у 1834. години. Писма грофа Боа-ле-Конта де Рињи, министру иностраних дела у Паризу о садашњем стању у Србији*, Споменик СКА XIV, 1894, 43.

certainly guided by Miloš's will. Ljubomirka Krkljuš²² is the only one in our textbook literature who emphasizes the important fact that many constitutional drafts existed before the enactment of the Constitution itself.

- a) In Mita Petrović's collection in the Archive of Serbia there are two unpublished drafts of the constitution from 1831 (meaning, four years before the Constitution). The first one is called „the Plan of the Serbian Constitution”, which was short, but already contained several contemporary legal ideas, such as the principles of legality and equality before the law, with the provisions on the organization of the government, of course.
- b) Another document under the name *Constitution*, from 1831, is also found in this collection; it is much more complete and establishes the modern constitutional principles of that era in a more detailed way. Lj. Kandić points out that some of the formulations in that text are similar, even identical, to those in the Constitution of Sretenje and makes an assumption that both of these texts were created by Dimitrije Davidović.²³ If that's the case, and it probably is, should there be any doubt that the secretary and counselor of the Prince's office²⁴ (which was „*svekoliko praviteljstvo*” – the entire government) prepared them at Miloš's order?
- c) If someone would think that Davidović, or someone else, maybe created those projects on his own, all doubts are overthrown by the famous letters of the French diplomat, baron Bois-le-Comte to his minister of foreign affairs, count de Rigny, from June 1834. There he testifies that he found Prince Miloš „very busy drafting a constitution which he intended to give to the country”.²⁵ From the letters we get the impression that adopting the Constitution was almost an obsession for Miloš because he was heavily pressing that topic in talks with the French diplomat in an attempt to

---

22 Lj. Krkljuš, *Pravna istorija srpskog naroda*, Beograd 2010, 154.

23 Unlike her, D. Popović refrains from trying to determine the possible creator of this constitutional draft, but notes that he was „not only a supporter of the idea of the separation of powers, but he was certainly familiar with the provisions of modern European constitutions on the issue, as well as the state of constitutional thought at the time.”, D. Popović, 1996, 27.

24 Davidović became the first secretary as early as 1825, and he held the position until he fell out of favor after the withdrawal of the Sretenje Constitution. More about this in R. Ljušić „Politička delatnost Dimitrija Davidovića u Srbiji (1821–1835)”, *Stvaralaštvo Dimitrija Davidovića*, Beograd 1989, 69. An in-depth paper has been published recently on Davidović and his career, see more, *Orijentalni novinar, evropski političar – Dimitrije Davidović (1789–1983)*, Beograd 2006.

25 S. Novaković, *Srbija u 1834. godini. Pismo grofa Boa-le-Komta de Rinji, ministru inostranih dela u Parizu o tadašnjem stanju u Srbiji*, Spomenik SKA XVI, 1894, 43.

наметао ту тему у разговорима и покушавао да га придобије за учешће у подухвату. У сваком случају, захваљујући овом извору, сазнајемо да су основне контуре устава тада већ биле јасно постављене, с обзиром на то да их је Милош недвосмислено изложио Боа-ле-Конту.²⁴ Другим речима, Милош је већ тада имао у рукама (и глави) нацрт Устава.

- г) Четврти предлог уставних решења је онај који је, додуше после доста устезања, Боа-ле-Конт ипак пристао да изнесе Милошу, „као одговор на жељу коју ми је изјавио“.²⁵ Милош је, рекло би се с доста жара, желео да од француског дипломате извуче предлог за уставно уређење, чиме би, наравно, уставни концепт добио на ауторитету и прихватљивости.

Није искључено да је било још уставних предлога који су настали пре доношења Сретењског устава, о којима за сада немамо овако поузданих података.

Уз све друге наговештаје да је уставна радња увелико поодмакла пре Милетине буне,²⁶ већ само ова четири уставна пројекта довољно говоре да та буна није непосредно довела до доношења устава (нити да је устав припреман само двадесетак дана, иако је Давидовић писање заиста окончао у тако кратком року, радећи на Уставу првих пет дана без Милоша).²⁷ О Уставу се очигледно много дуже размишљало

24 Француз у Милошевем предлогу види увођење дводомног система: Савет (који би се састојао од доживотних чланова највишег суда – сената и министара) и Народну скупштину, која би се састајала сваке године да поврди оно што је изгласано или да да своје предлоге, вид. С. Новаковић, 44; Д. Јанковић, 150 година, 17. Ако је то тачно, онда би то донекле личило на Дом перова и Дом посланика из француске Уставне повеље 1814. године.

25 С. Новаковић, 44.

26 И други извори казују да је Милош 1830. године дао налог Д. Давидовићу и С. Радичевићу да отпочну са прикупљањем грађе и изградом нацрта устава. Б. Куниберт, I, 372 сведочи да је Давидовић, када га је Милош послао у Крагујевац да извиди ствари, завереницима у Милетиној буни рекао да се „на реформама одавна ради“ и да ће се „у фебруару изнети и обнародовати основни закон“. Вид. и Д. Поповић, 150 година, 169; Р. Љушић, (1986), 114.

27 Р. Љушић, (2004), 71 истиче да је писање трајало „последње десетице јануара и прве десетице фебруара“; исти, 150 година, 213; М. Јовичић, 150 година, 100, каже да је припремање Устава трајало две недеље, али додаје да је добар део идеја које су добиле уставну форму већ раније циркулисао или се сретао у „примерима за углед“ који су служили као инспирација при изради Устава. Приликом израде Устава Давидовић је консултовао свакога за кога би сматрао да може бити од користи, па се зато у последње време све чешће став да је га је саставио уз помоћ једне комисије, Љ. Кркљуш, 154; М. Павловић, (2005) 265, иако би се пре рекло да је то била само група људи који нису били стриктно одређени и који нису одржавали редовне седнице.

secure his participation in the venture. In any case, thanks to this source, we find that the basic contours of the Constitution had already been clearly established, since Miloš presented them unequivocally to Bois-le-Comte.²⁶ In other words, Miloš already had the draft of the Constitution in his hands (and his mind).

- d) The fourth proposal for the constitutional solution is the one that, after a lot of hesitation, Bois-le-Comte agreed to present to Miloš, „as an answer to a wish he expressed to me”.²⁷ Miloš, with a lot of eagerness, it would seem, wanted to extract a proposal for the constitutional order from the French diplomat, thus providing more authority and acceptability for the constitutional concept.

We cannot rule out the possibility that even more constitutional drafts existed before the adoption of the Constitution of Sretenje, on which we, for the time being, lack reliable sources or data.

With all other indications that the constitutional activities were well underway far before Mileta's revolt,²⁸ these four drafts of the Constitution alone are support enough for the claim that the revolt did not directly lead to the adoption of the Constitution (nor that the Constitution was prepared in only 20 days, although Davidović did complete the writing in such a short period, while working on the Constitution during the first five days without Miloš).²⁹ Obviously, the Constitution was long thought

---

26 The Frenchman sees in Miloš's proposal the introduction of a bicameral system: the Council (which would consist of life-long members of the highest court – the senate and the ministers) and the National Assembly, which would meet every year to confirm what had been voted or to give its proposals, see S. Novaković, 44; D. Janković, *150 godina*, 17. If that is true, then it would somewhat resemble the Chamber of Peers and the Chamber of Deputies from the French Constitutional Charter of 1814.

27 S. Novaković, 44.

28 Other sources also say that Miloš gave an order to D. Davidović and S. Radičević to start collecting material and drafting the constitution. B. Kunibert, I, 372 testified that Davidović, when Miloš sent him to Kragujevac to assess the situation, told the conspirators in Mileta's revolt that „reforms have been underway for a long time” and that „the basic law will be presented and promulgated in February”. See D. Popović, *150 godina* 169; R. Ljušić (1986), 114.

29 R. Ljušić (2004), 71 points out that the writing lasted throughout „the last decades of January and the first decades of February”, the same, *150 godina*, 213; M. Jovičić, *150 godina*, 100, says that the preparation of the Constitution took two weeks, but adds that a good part of the ideas that were given a constitutional form had already been circulated or met in „model examples” that served as an inspiration in drafting the Constitution. During the drafting of the Constitution, Davidović consulted everyone he thought could be useful, so lately, the opinion that he created it with the help of a commission is prevailing, Lj. Krkljuš, 154; M. Pavlović, (2005) 265, although it would be rather said that it was only a group of people that was not strictly defined and who did not hold regular sessions.

и марљиво се припремао у кнежевској канцеларији бар неколико година. То што ништа од пројеката раније није преточено у Устав, према неким мишљењима указује на неискреност Милошевих намера. Ипак, можда би се пре дало рећи да то сведочи само о Милошовом опрезу при увођењу устава (или да није био задовољан решењима), али не и да Устав није желео.

Кумашине, чиниш 'волико,²⁸ очи отиварај, іледај ишїо иишеш, да іосле немам нове ілавобоље, каже Милош Давидовићу. Он му одговара:

Не бриниїе се, Госїодару, Србија има независно внуїрење іравле-није: ви можете своју земљу уређивати како нађеїе за најбоље!

На то ће Милош: *Е, мој кумашине, да је іїо јахати коња, іасати сабљу и биїи се с Турцима, знао бих ја и сам ишїа бих радио, али іїо наше независно іравленије мора да се іовија іїо сваком јаком веїру. Зати іїи іледај ишїа иишеш!*

Овај дијалог, који се радо цитира или парафразира,²⁹ показује много више од онога што се обично на први поглед у њему види – он мање одражава бригу о томе како и колико ће се Уставом ограничити његова власт, него пре како ће Устав доживети велике силе и „јаки ветрови“. И, свакако, открива Милошеву свест о националном значају уставног подухвата, као и разумљив опрез у његовом сачињавању. Но, најзад, сведочи и о постојању његове, чак би се могло рећи, стварне и искрене жеље (али, наравно, и интереса) да се до Устава дође,³⁰ па

28 Можда треба подсетити да овај вербални уметак нема посебно значење, јер је то била уобичајена Милошева поштапалица, вид. М. Ђ. Милићевић, *Поменник знаменитих људи у српској народа*, Београд 1959, 269.

29 М. Ђ. Милићевић, *Поменник* 121–122; исти, *Кнез Милош у іричама*, 93–94, цит. према М. Павловић, *Преображенски устав*, 46. Нешто другачији дијалог, али са истим садржајем, помињу М. Јовичић, 100 фн. 17: *Пази, куме, да се у чему не іїоїакнемо; іїи знаш с ким ћемо имати іїосла...*; Р. Љушић, КС, 139: *Моїри, кумашине, да се у чему не сїоїакнемо. Ти бар добро знаш с ким ми имамо іїосла.*

30 Мада се свака Милошева реч мора прихватати *cum grano salis*, као и што се мора имати у виду да беседа на Светоандрејској скупштини пре проглашења Устава има непосредан циљ да амортизује последице Милетине буне, из дела тог његовог говора стиче се прилично уверљива слика о претходним радњама, његовом виђењу услова за доношење Устава, па и његовом личном односу према Уставу: „Ја нисам могао за тако кратко време да посвршujem претходне послове за скупштину као што сам желео. Ми смо постали наново људима тек од пре годину дана, откад су уређени наши односи с Портом. Тек од године дана Србија је држава, а при заснивању државе, нарочито нове и младе, треба бити обазрив и не хитати много... Све је то допринело те смо мало задоцнили с увођењем установа о којима сам вам прошле године говорио, и које сам, као што сам вам био рекао, желео завести у нас... Стога хоћу, драга браћо, да вам поновим прошлогодишњу беседу, која је штампана и раздата међу вама. У њој

of and carefully prepared in the Prince's office for at least a few years. The fact that none of the earlier projects were developed into a Constitution, according to some, points towards the dishonesty of Miloš's intentions. However, it may rather be stated that it is a testimony of Miloš's caution regarding the introduction of the Constitution (or that he was not satisfied with the solutions), but not that he did not want it.

Kumašin,³⁰ you are doing this much,³¹ open your eyes, pay close attention to what you are writing, so that I do not have any new headaches, says Miloš to Davidović.

Davidović answers: *Do not worry, my Lord, Serbia has an independent internal government, you can organize your country as you see fit!*

Miloš replies: *Well, my kumašin, if it was horse riding, wielding a saber, and fighting with the Turks, I would know what to do myself, but our independent order/government has to bend under every strong wind. Therefore, write carefully!*

This dialogue, which is often cited and paraphrased,³² shows much more than what is usually seen in it at first glance – it reflects less the worry about how and how much the Constitution will limit Miloš's power, but more so how the Constitution will be perceived by the Great Powers and „the strong winds”. And, of course, it reveals Miloš's awareness of the national importance of the constitutional venture, as well as an understandable caution in drafting it. And finally, it also testifies to the existence of his, one could even say, real and sincere wish (but of course, also his interest) for the Constitution to be enacted,³³ and for

30 „*Kumašin*” is a specific Serbian term for a close spiritual relationship between two people. It is mostly used for a friend acting in a ceremonial role during one's wedding (something similar to a best man or groomsman), while the shorter form *kum* refers to either this or a godparent. In both forms, *kumstvo* is a tie that lasts a lifetime and is considered to be a bond stronger than blood. However, the word is also used colloquially to address a stranger, just as one might say 'my friend' to someone without actually being close to them – t/n.

31 Perhaps it is worth mentioning that this verbal insert has no special meaning, because it was Miloš's usual way of addressing people, see M. Đ. Milićević, *Pomenik znamenitih ljudi u srpskog naroda*, Beograd 1959, 269.

32 M. Đ. Milićević, *Pomenik* 121–122; the same, *Knez Miloš u pričama*, 93–94, according to M. Pavlović, *Preobraženski ustav*, 46. A somewhat different dialogue, but with the same content, is mentioned by M. Jovičić, 100 fn. 17: *Beware, kumašin, that we do not take any missteps; you know who we are going to deal with...*; R. Ljušić, *KS*, 139; *Watch out, kumašin, so that we don't stumble. At least you know very well who we are dealing with.*

33 Although Miloš's every word must be accepted *cum grano salis*, as well as it must be kept in mind that the sermon at the St. Andrew's Assembly before the promulgation of the Constitution had the immediate goal of cushioning the consequences of Mileta's revolt, from a part of his speech – a rather convincing picture of previous actions, his view of the conditions for the adoption of the Constitution, and his attitude towards the Constitution emerges: „I could not complete the previous tasks for

и да тај Устав има трајнију вредност.³¹ Милетина буна је већ донету одлуку само убрзала.³²

2.2. Милош је желео да се Устав суспендује

Ако и поред реченог остају извесне сумње у искреност Милошевих намера да донесе Устав (јер је њему можда више одговарало да влада по хатишерифима, како верује Љушић³³), онда њих озбиљно може уздрмати преиспитивање другог стереотипа – да је Милош једва дочекао да велике силе оборе тек донети Устав. Овај стереотип је наметнуо још Михајло Гавриловић, а онда се преносио међу српским историчарима „с колена на колена“.³⁴ Ипак, као да се данас на овај став све опрезније гледа. Драгољуб Поповић је аргументовано указивао на то да је Милошев циљ био очување Устава,³⁵ слично тврди и Радош Љушић,³⁶ а исту идеју прихвата и Марко Павловић.³⁷

сам вам ја рекао колико сам желео да се сви послови народни уреде“, Б. Куниберт, I, 382–383.

- 31 О томе лепо сведочи и део његовог говора који је одржао том приликом, објављеног у Давидовићевом листу *Новине србске* бр. 5 од 2/14. фебруара 1835: „Овом’ уставу треба, да се сви колици закунемо, и сви, који се овде на скупи налазимо, и сва остала браћа, које неима овде; да се закунемо сви, један другому, и Књаз властима и народу, и власти Књазу и народу, и народ Књазу и властима, да ћемо држати устав овај свето и нерушимо, као што држимо свето Еванђелије, и да нећемо ни од једне черте његове одступити, нити једне самовољно промјенити, без договора и согласија свију нас и народа...“. Вид. и *Устави Књажевства Србије*, Архив Србије, Београд 2004, 7.
- 32 Тако и М. Павловић, „Уставноправна европеизација Кнежевине и Краљевине Србије“, *Србија и евројско право III*, Крагујевац 1998, 168. Недавно је Д. Поповић изнео чак обрнуту претпоставку, да је у ствари рад на уставном нацрту подстакао буну и довео до њеног избијања, Д. Поповић, (2004), 73.
- 33 Р. Љушић, *150 година*, 215. То, ипак, није много вероватно, јер је Хатишериф предвиђао непокретне Совјетнике и доста других за њега не баш повољних решења.
- 34 Ипак, Гавриловић није то баш тако једнострано представио, јер на једном месту тврди да је Милош „гледао на сваки начин да спасе Устав“, М. Гавриловић, „Суспендовање првога српског устава“, *Из нове српске историје*, Београд 1926, 203.
- 35 Д. Поповић, (1988), 42. Детаљније објашњење даје на другом месту, према коме је Устав погодовао Милошу и зато се он трудио да га сачува, а да је Русија обарала Устав управо због тога што је желела да ограничи Милоша, па су аргументи о његовој либералности били само тактичке природе, Д. Поповић, (1996), 97. Став о спасавању Устава овај аутор најтврђе заступа у Д. Поповић, (2004), 74.
- 36 Р. Љушић, *150 година*, 216.
- 37 М. Павловић, (1997), 51, где и он, као многи други аутори, преузима и Гавриловићеву синтагму да је Милош „покушао да спасе“ Устав. На другом месту Павловић истиче да је Милош „морао“ да укине Устав, М. Павловић, (1998), 170.

that Constitution to have a lasting value.³⁴ Miletа's revolt only accelerated the already existing decision.³⁵

2.2 Miloš Wanted the Constitution Suspended

If even despite what has been said, there remain doubts about the honesty of Miloš's intentions to adopt the Constitution (because perhaps it suited him more to reign by the Hatt-I sharif, as Ljušić³⁶ believes), then they can be seriously shaken by the reconsideration of another stereotype – that Miloš was actually looking forward to the suspension of the newly enacted Constitution by the Great Powers. This stereotype was first imposed by Mihajlo Gavrilović, and was then passed down by the Serbian historians „from generation to generation.”³⁷ Still, this view is approached with great caution today. Dragoljub Popović argumentatively pointed out the fact that Miloš's goal was to protect the Constitution,³⁸ and a similar

the Assembly in such a short time as I had wanted. We became human again only a year ago, since our relations with the Porte were settled. Serbia has been a state for only a year, and when founding a state, especially a new and young one, one should be careful and not rush much... All of this contributed to us being a little late with the introduction of the institutions I told you about last year, and which I, as I told you, wanted to establish in our country... Therefore, dear brothers, I want to repeat last year's sermon, which was printed and distributed among you. In it, I told you how much I wanted all the public affairs to be settled”, B. Kunibert, I, 382–383.

- 34 This is also pointed out nicely by a part of his speech he gave on that occasion, published in Davidović's newspaper *Novine srbske* no. 5 of 2/14. February 1835: „With this constitution, we should all swear, and all of us who are here at the gathering, and all the other brothers, who are not here; we should all swear, to one another, and the Prince to the authorities and the people, and the authorities to the Prince and the people, and the people to the authorities and the Prince, that we will hold the constitution sacred and indestructible, as we hold the sacred Gospel, and that we will not abolish neither one dash of it, nor will it be changed arbitrarily, without the agreement and consent of all of us and the people...” See also *Ustav Knjaževine Srbije*, Arhiv Srbije, Beograd 2004, 7.
- 35 The same M. Pavlović, „Ustavnopravna evropeizacija Kneževine i Kraljevine Srbije”, *Srbija i evropsko pravo III*, Kragujevac 1998, 168. Recently, D. Popović even made an opposite assumption, that in fact the work on the constitutional draft incited the revolt and led to its outbreak, D. Popović, (2004), 73.
- 36 R. Ljušić, *150 godina*, 215. This, however, is not very likely, because the Hatt-I sharif stipulated permanent Advisers and many other solutions that were not very favorable for him.
- 37 However, Gavrilović did not present it so one-sidedly, because in one place he claims that Miloš „tried to find a way to save the Constitution at any cost”, M. Gavrilović, „Suspendovanje prvoga srpskog ustava”, *Iz nove srpske istorije*, Beograd 1926, 203.
- 38 D. Popović, (1988), 42. He gives a more detailed explanation in another place, according to which the Constitution benefited Miloš and that is why he tried to preserve it, and that Russia contested the Constitution precisely because it wanted to limit Miloš, so the arguments about its liberality were only of a tactical nature, D. Popović, (1996), 97. The attitude towards the saving of the Constitution this author most strongly advocates in: D. Popović (2004), 74.

Јер, Милош је одмах, већ у фебруару, једанаест дана по доношењу Устава, чим су стигле вести да Порта шаље свог изасланика у Србију, покушао да спасава Устав.³⁸ Послао је у Цариград вештог и угледног дипломату Михаила Германа, државног саветника и Милошевог повереника у Русији. Тек што је Герман отишао, у Крагујевац стиже Портин комесар, али истог дана (14. фебруара по старом календару), Милош издаје Указ о устројству Државног савета и поставља саветнике, реализујући уставне одредбе у пракси. Лепо примећује Гавриловић да „није било никаквог застоја у уставној радњи“.³⁹

Очекивало се да ће Герман обезбедити помоћ или барем некакво разумевање Русије, али се управо ту наишло на најтврђи став: Србија није смела, без претходног консултовања с било ким, као вазална творевина, донети Устав и само га поднети Порти на увид – *ad informandum*. Руски амбасадор Бутењев је тврђи и од самих Турака – он Устав неће ни да узме у руке, нити да саслуша Германа, већ изговара чувене речи да је Устав „француско-швајцарска конштитуција“, те да се мора уклонити.⁴⁰ Нудио је Милош преко Германа и преправку

38 У погледу става великих сила према Уставу, Куниберт сматра да сама Порта није била претерано забринута због његовог доношења нити би му се она противила, да на њу нису навалиле Русија и Аустрија“, Б. Куниберт, II, 27. Према његовом увиду, Аустрија је била узнемирена што Србија доноси Устав, она је „најпосле мрзела и сам израз устав“, али су у Бечу добро знали да је Устав у Србији тада био само „тренутни оброчни зачин“, Б. Куниберт, II 19–20.

39 М. Гавриловић, (1926), 194–195.

40 Када је Герман понудио Бутењеву примерак Устава, кнежев говор на Скупштини и неке указе, Рус му је одрешито одговорио: „Ту вашу конштитуцију! О, не, не! Таква акта и документа нећу да трпим ни у својој канцеларији!“, М. Гавриловић, (1926), 199. Наравно, Бутењев је већ пре тога знао за основна решења из Устава на основу текста објављеног у *Новинама србским* од 2. и 9. фебруара 1835. године (стари календар), на основу писма – депеше, коју је аустријски генерал Фајт из Земунa написао аустријском интернунцијусу у Цариграду, а који ју је одмах показао Бутењеву (где се помиње да је конституција „сасвим основана на шарти француској“), али и из других дипломатских и обавештајних извора. У даљем разговору с Бутењевим, Герман је очигледно покушавао да што упорније и аргументованије брани Устав – што свакако није чинио на своју руку. Покушавао је да одговори на непријатна питања: „Нашто Кнезу Попечитељство Иностраних Дела, с ким он има уговоре? Односи су његови према Порти унутрашње природе“. Герман то правда примером Влашке, која је исто вазална, али има своју канцеларију за иностране послове. „Зашто нисте ви свој устав послали Русији на преглед?“, него су Срби „тајно, без знања и Русије и Порте, начинили себи Устав“, а Герман истиче да је баш зато сада донео њему Устав, како би Русија могла да у њега унесе измене. Бутењев је сумњичио чак и српску тробојну заставу и питао зашто је „као француска“, итд. Вид. детаљно М. Гавриловић, (1926), 199–200. Р. Љу-

view is offered by Radoš Ljušić,³⁹ while Marko Pavlović⁴⁰ accepts the same idea. Because Miloš immediately, as early as February, eleven days after the adoption of the Constitution, when news broke out that the Porte was sending their envoy to Serbia, tried to save the Constitution.⁴¹ He had sent the skillful and respectable diplomat Mihailo German, the state counselor and Miloš's commissioner in Russia, to Constantinople. As soon as German left, the Porte's commissioner arrived in Kragujevac, but that same day (February 14th, according to the old calendar), Miloš issued a Decree on the establishment of the State Council and appointed counselors, putting constitutional provisions into practice. Gavrilović plausibly notes that „there was no delay in the constitutional activities”⁴²

It was expected that German would secure help, or at least some understanding from Russia, but this is where the strongest stance was found: Serbia had no right, without consulting anyone beforehand, as a vassal state, to adopt a constitution and only bring it to the Porte for inspection – *ad informandum*. The Russian ambassador Butenjev is even tougher than the Turks themselves – he would not even touch the Constitution, nor listen to German, but famously said that the Constitution was a „French-Swiss constitution”, and therefore must be dismissed.⁴³ Miloš even offered

39 R. Ljušić, *150 godina*, 216.

40 M. Pavlović, (1997), 51, where he, like many other authors, takes over Gavrilović's phrase that Miloš „tried to save” the Constitution. Elsewhere, Pavlović points out that Miloš „had to” repeal the Constitution, M. Pavlović, (1998), 170.

41 Regarding the attitude of the Great Powers towards the Constitution, Kunibert believes that the Porte itself was not overly worried about its adoption, nor would it have opposed it, „if Russia and Austria had not pressed the matter”, B. Kunibert, II, 27. According to his insight, Austria was upset that Serbia was passing the Constitution, it „basically hated the very term constitution”, but they knew very well in Vienna that the Constitution in Serbia at that time was only a „way to add some spice at the moment”, B. Kunibert, II 19–20.

42 M. Gavrilović, (1926), 194–195.

43 When German offered Butenjev a copy of the Constitution, the prince's speech at the Assembly and some decrees, the Russian answered emphatically: „Your constitution! Oh, no, no! I will not tolerate such acts and documents even in my office!”, M. Gavrilović, (1926), 199. Of course, Butenjev already knew about the basic solutions from the Constitution thanks to the text published in *Novine srbske* on February 2nd and 9th, 1835 (old calendar), based on the letter – dispatch, which was written by the Austrian general Fait from Zemun to the Austrian internment in Constantinople, who immediately showed it to Butenjev (where it is mentioned that the constitution is „completely grounded in the French charter”), but also from other diplomatic and intelligence sources. In a further conversation with Butenjev, German obviously tried to defend the Constitution as persistently and argumentatively as possible – which he certainly did not do on his own. He tried to answer the unpleasant questions: „Why does the Prince keep a Ministry of Foreign Affairs, whom does he have contracts with? His relations with the Porte are of an internal nature.” German justifies this with the example of Wallachia, which was also a vassal state, but had its own office for foreign affairs. „Why haven't you sent your constitution to Russia for a review?”

Устава, истицао је да се Устав неће примењивати до Ђурђевдана како би се у њега могле уградити измене које Русија буде сугерисала, пребацивала се кривица на „људе из околине“ (очигледно је Давидовић већ био жртвован).⁴¹ Солидарност империја уздрманих покретима побуњених народа дошла је потпуно до изражаја. Не заборавимо да је то било време када се Русија суочавала са озбиљним проблемима и нередима у Пољској.⁴²

Јанковић, стога, чини се с правом закључује да прави узрок суспендовања Устава треба тражити искључиво у међународним односима и интересима великих сила.⁴³ У свему томе, скоро је извесно, није било Милошеве двоструке игре.⁴⁴

шић, (1986), 147 нарочито потенцира чињеницу да се Бутењев чудило ставу Порте која Уставу не придаје никакав значај, већ се углавном занима питањем Милошевог доласка у Цариград.

41 Безмало сваки детаљ из тешког разговора које је имао Герман са Бутењевим, који живо преноси Гавриловић, показује да је он добро припремио аргументацију за одбрану Устава, скоро извесно у договору са Милошем (поготово идеја са одлагањем увођења Устава до Ђурђевдана, како би се одобровојиле велике силе). Уосталом, доста тога је садржавало и Милошево писмо које је донео за Бутењева и реис-ефендију. Низ аргумената који су се посезали с обе стране у том узбудљивом и тешком разговору, сведоче о свесрдном дипломатском напору наступу Германа (који је у једном тренутку и заплакао), али и о томе да је Бутењев већ унапред заузео непоколебљив негативан став, М. Гавриловић, (1926), 197–201.

42 Боа-ле-Конт јасно указује да је на Русију утицала пољска револуција (1830–1831) да не заврши преговоре са Портом о српској аутономији „с истим расположењем с којим их је започела“. „Пре пољске револуције Русија гледаше са наклоношћу у српској независности политички догађај савршено повољан за њене интересе и извршен њеном помоћу. Одмах после устанка у Варшави, она виде да је то једна од оних популарних буна, којих је она сама осетила у срцу свога властитог царства. Једна реч господина Неселрода српским изасланицима издаде ову промену. Дотле им је увек говорио само о народности српској, а то је био израз који и они употребљаваху са Његовим Царским величанством као и са његовим министрима. Кад су се опет послужили тим изразом, ‘Шта подразумевате под српским народом’, запита г. Неселроде, ‘цар не зна за српски народ, он познаје само кнеза Милоша’, С. Новаковић, 14–15. О томе да су се догађаји у Пољској рефлектовали и на руску, али и на Портину политику према Србији, вид. и М. Гавриловић, (1912), III, 311, 385. Тако и Р. Љушић, *150 година*, 64.

43 Д. Јанковић, *150 година*, 16–18.

44 Р. Љушић, (1986), 150 указује на податак да је Милош био „врло радостан“ када је добио писмо руског посланика, у којем је овај одобрио његов кратак план за израду новог устава.

a correction of the Constitution, through German, and asserted that the Constitution wouldn't be in force until Đurđevdan,⁴⁴ so that the changes Russia may want to suggest could be incorporated – the blame was being shifted to the „surrounding people” (Davidović had obviously already been sacrificed).⁴⁵ The solidarity of the empires shaken by the movements of the rebellious people had fully come to light. Let us not forget that it was a time when Russia was facing serious problems and disorder in Poland.⁴⁶

Janković, therefore, rightfully concludes that the real reason for the suspension of the Constitution should be looked for solely in the international relations and the interests of the Great Powers.⁴⁷ In all of that, it's almost certain that there were no twofold games by Miloš.⁴⁸

---

stating that the Serbs instead „secretly, without the knowledge of either Russia or the Porte, made a Constitution for themselves”, and German points out that it is precisely why he brought him the Constitution at that moment, so that Russia could implement changes. Butenjev even suspected the Serbian tricolor flag and asked why it was „like the French”, etc. See in detail M. Gavrilović, (1926), 199–200. R. Ljušić, (1986), 147 especially emphasizes the fact that Butenjev was surprised by the Porte's position and attitude, which paid no heed to the Constitution, but was mainly interested in the issue of Miloš's arrival in Constantinople.

44 The day dedicated to St. George, celebrated on the 6th of May (t/n).

45 Almost every detail from the difficult conversation that German had with Butenjev, which is vividly transmitted by Gavrilović, shows that he had thoroughly prepared the arguments for the defense of the Constitution, almost certainly in agreement with Miloš (especially the idea of postponing the introduction of the Constitution until St. George's Day, in order to obtain the approval of the Great Powers). After all, Miloš's letter, which he brought for Butenjev and the reis-effendi, also contained a lot. A series of arguments reached for on both sides in that exciting and difficult conversation testify to the wholehearted diplomatic effort of German's performance (who eventually started crying at some point), but also to the fact that Butenjev had already taken an unwavering negative attitude, M. Gavrilović, (1926), 197–201.

46 Bois-le-Comte clearly indicates that Russia was influenced by the Polish Revolution (1830–1831) in a way that the negotiations with the Porte on Serbian autonomy were not ended „with the same mood with which it started them”. „Before the Polish Revolution, Russia looked upon Serbian independence with sympathies, as a political event perfectly favorable for its interests and carried out with its help. Immediately after the uprising in Warsaw, it saw that it was one of those popular revolts, which it felt itself, in the heart of its own empire. One word from Mr. Nesselrode to the Serbian envoys betrayed this change. Until then, he had always spoken to them only about the Serbian nation, and that was an expression that they used with His Imperial Majesty as well as with his ministers. When they again used this phrase, ‘What do you mean, Serbian people,’ asked Mr. Nesselrode, ‘the emperor does not know of the Serbian people, he knows only Prince Miloš’, S. Novaković, 14–15. About the fact that the events in Poland reflected on both Russia's and the Porte's policy towards Serbia, see M. Gavrilović, (1912), III, 311, 385. So did R. Ljušić, *150 godina*, 64.

47 D. Janković, *150 godina*, 16–18.

48 R. Ljušić, (1986), 150 points to the fact that Miloš was „very happy” when he received a letter from the Russian ambassador, in which he approved his short plan for drafting a new constitution.

3. СТЕРЕОТИП О МИЛОШЕВИМ ЛИЧНИМ МОТИВИМА – РЕАНИМАЦИЈА МРТВОРОЂЕНЧЕТА

Ако би се већ могао бранити став да је Милош стварно желео доношење Устава и да је хтео да га спасе (а не да се радовао његовој пропасти), нужно се намеће питање његових мотива: зашто би он Устав уопште желео?

Први, лични мотив, јасно је већ препознат у литератури. Лепо је Д. Поповић претпоставио да је Милош, „неписмени сељанин који се подигао у буни... бар у главним цртама, замишљао своју владавину сличном оној коју су спроводиле турске паше“.⁴⁵ Такве су, скоро је несумњиво, биле његове свесне или подсвесне жеље. Ипак је прагматични Милош, „вештак у повијању и врдању“,⁴⁶ после свих буна и незадовољстава,⁴⁷ имајући у виду услове које је поставио Хатишериф да део власти мора да пренесе на Совјет (при чему Хатишериф тражи да совјетници буду непокретни), јасно сагледао реалност. Боље је било поставити услове игре онако како то њему одговара, учинити оно што се мора учинити и, како ће то после неколико деценија формулисати његов син Михаило када је схватио да је његов апсолутизам неодржив и да се мора ићи у реформу: „боље је да их ми сами дамо, но да нам оне силом буду отете“.⁴⁸ Поучен вероватно и искуством из Виртемберга из 1814. године, где народни представници нису прихватили милост владара у облику октроисаног устава, одлуку да „подари“ Устав је очигледно донео много пре Милетине буне.⁴⁹ Отуд се појавило онолико уставних концепата пре доношења самог Устава.

Други, општији Милошев мотив је, чини се, још важнији. Он је Устав желео ради учвршћења националних циљева, исказивања државотворности и утврђивање политичке самосталности Србије. Уосталом, још је С. Јовановић писао да је Милош имао два задатка:

45 Д. Поповић, (1996), 35.

46 С. Јовановић, (1933), Сабрана дела III, 343.

47 Д. Јанковић, *150 година*, 12 набраја најзначајне изливе незадовољства: 1817. буна Симе Марковића и Павла Цукића у шест нахија; 1821. буна Марка Тодоровића Абдуле и Стевана Добрњца у Пожаревачкој нахији; 1825. буна Милоја Петровића – Ђакова буна у Смедеревској нахији; 1826. буна Ђорђа Чарапића у Београдској нахији.

48 Д. Јанковић, *150 година*, 17.

49 То скоро недвосмислено потврђује и Гавриловић, уверен да је Милош схватио да је „то питање у јавности избило, и да је од неколико година толико сазрело да се морало у скорој будућности скинути с дневног реда“, М. Гавриловић, (1926), 202.

3. THE STEREOTYPE OF MILOŠ'S PERSONAL MOTIVES – REANIMATION OF THE STILLBORN

If one could defend the position that Miloš really wanted to pass the Constitution and to save it (rather than rejoicing in its downfall), the question of his motives would necessarily arise: why would he want the Constitution at all?

The first motive, a personal one, is already recognized in literature. D. Popović correctly assumes that Miloš, „an illiterate peasant risen in a revolt... at least in broad strokes envisioned his rule as something similar to that carried out by the Turkish pashas.”⁴⁹ Such, almost without a doubt, were his conscious or subconscious desires. Yet, the pragmatic Miloš, „an expert in bowing down and evasion”,⁵⁰ after all the revolts and resentments,⁵¹ bearing in mind the conditions imposed by the Hatt-I sharif that a part of the authorizations must be transferred to the Council (whereby the Hatt-I sharif demands that the counselors be immovable), perceived reality with a great degree of clarity. It was better to set the conditions of the game in a way that suited him, to do what must be done and, as his son Mihailo would formulate it several decades later on, when he realized that his absolutism was unsustainable and had to go into reform: „it is better that we give them ourselves, then to let them be taken away by force.”⁵² Taught probably by the experience of Württemberg from 1814, where the representatives of the people did not accept the mercy of the rulers in the form of an octroyed constitution, he had obviously made the decision to „grant” the Constitution long before Miletá's revolt.⁵³ Hence, many constitutional concepts emerged before the Constitution itself was adopted.

Miloš's second, more general motive seems to be even more significant. He wanted the Constitution to consolidate national goals, to express statehood, and to establish Serbia's political independence. After all, even S. Jovanović wrote that Miloš had two tasks: „first, to liberate the country;

49 D. Popović, (1996), 35.

50 S. Jovanović, (1993), *Sabrana dela III*, 343.

51 D. Janković, *150 godina*, 12, lists the most significant outbursts of dissatisfaction: in 1817, the revolt of Simo Marković, and Pavle Cukić in six „nahias”; the 1821 revolt of Marko Todorović Abdula and Stevan Dobrnjac in the nahia of Požarevac; the 1825 revolt of Miloja Petrović – the Đakovo revolt in the nahia of Smederevo; in 1826, the revolt of Đorđe Čarapić in the Belgrade nahia.

52 D. Janković, *150 godina*, 17.

53 This is almost unequivocally confirmed by Gavrilović, convinced that Miloš understood that „this issue has erupted in public, and that it has matured so much in a few years it has to be removed from the agenda in the near future”, M. Gavrilović, (1926), 202.

„прво, да ослободи земљу; затим, да заведе самосталну националну управу“, као и да је јасно да је „наследност кнежевског достојанства (коју је изборио у Хатишерифу, прим. С. А.) била у интересу наше народне самосталности“.50 Боа-ле-Конт је писао у Париз о Милошу: „Што се тиче задатка коме он тежи, према мојим разговорима с њиме и с људима који су око њега, у стању сам мислити да он не сматра да је постигао што жели. То неће бити ни онда кад буде успео да протера Турке из градова, него тек онда, ако буде у стању да обнови старо Српско Царство“.51 Коликогод претерано може изгледати ово запажање француског грофа, нема сумње да је у основи добро оценио основну Милошеву замисао да заснује независну српску државу. То је, на крају крајева, провејавало кроз многе његове наступе, па и у говору приликом усвајања Сретењског устава.⁵²

При том је Милош имао свест (коју му је, по свој прилици развио врсни ерудита и дипломата Димитрије Давидовић), о томе колики је значај правних институција и правног утемељења за националну независност и државотворност. Доношење Устава је требало да буде први корак ка националном осамостаљењу, корак даље од Хатишерифа. О томе понајбоље сведоче одредбе с почетка Устава о грбу и застави („боји народној српској“),⁵³ као и оне о увођењу попечитеља војних и иностраних дела, што је у јасној супротности са Хатишерифом. Давидовић и Милош су добро препознали оно што се и данас препознаје као први корак у покушајима успостављања некакве државности *in spe*: прво се у уставне акте – звали се они баш устав, уставна повеља, декларација, можда статут, или нешто слично, уграђују елементи идентитета будуће државе. Настојање да се кроз Сретењски устав идеја државности додатно афирмише и кроз слободу у спољнополитичким односима, међу нашим писцима најаргументованије је изложио В. Стојанчевић.⁵⁴ Исто тако, он

50 С. Јовановић, (1931), 9; 19.

51 С. Новаковић, 40.

52 „Тек од године дана Србија је држава, а при заснивању државе, нарочито нове и младе, треба бити обазрив и не хитати много... За оснивање држава које данас у свету постоје требали су да протекну векови; па ипак и у њима има увек по нешто што треба додати ономе што постоји. Ни Србија не може ићи другим путовима; ова земља не може постати за годину дана потпуно уређена држава, у којој не би имало ништа више да се мења и дотерује, ништа више да се жели“, Б. Куниберт, I, 382.

53 Глава друга, чл. 3 и 4.

54 В. Стојанчевић, „Државно-правни и национално-политички положај Србије према Сретењском уставу 1935“, *Сиваралашиво Димитрија Давидовића*, Земун 2009², 32. Да је Сретењски устав „сведочанство афирмације државности

then, to create an independent national administration”, as well as to make it clear that „the inheritance of the princely dignity (for which he had fought and successfully won in the Hatt-I sharif, comment by the author) was in the interest of our national independence.”⁵⁴ Bois-le-Comte wrote to Paris about Miloš: „As far as the goal he strives for is concerned, according to my conversations with him and the people around him, I am inclined to think that he does not feel that he has achieved what he wants. That won't be the case even when he succeeds in expelling the Turks from the cities, but only if he is able to restore the old Serbian Empire.”⁵⁵ No matter how exaggerating may this observation by the French count seem, there is no doubt that he correctly assessed the base of Miloš's idea to establish an independent Serbian state. After all, this had been a theme throughout many of his appearances, even in his speech when adopting the Constitution of Sretenje⁵⁶.

While doing so, Miloš was quite aware (an awareness which had probably been developed by the excellent erudite and diplomat Dimitrije Davidović) of the importance of legal institutions and the legal basis for national independence and the formation of the state. The adoption of the Constitution was to be the first step towards national independence, one step further than the Hatt-I sharif. This is best evidenced by provisions found at the beginning of the Constitution, on the coat of arms and flag (“the Serbian national color”),⁵⁷ as well as those concerning the introduction of ministers of military and foreign affairs, which is clearly not in conformity with the Hatt-I sharif. Davidović and Miloš have aptly recognized what is still recognized today as the first step in trying to establish some kind of statehood *in spe*: firstly, in the constitutional acts – whether they are called a constitution, a constitutional decree, a declaration, or perhaps a statute, or something similar – the elements of the future state identity are to be incorporated. The most plausible explanation of the tendency to further affirm the idea of statehood through freedom in foreign policy relations in the Constitution of Sretenje, was given, among our writers, by V. Stojančević.⁵⁸ In the same way,

54 S. Jovanović (1931), 9; 19.

55 S. Novaković, 40.

56 „Serbia has been a state for only a year, and when founding a state, especially a new and young one, one should be careful and not rush much... Centuries had to pass for the establishment of states that exist in the world today; and yet there is always something in them that needs to be added to what exists. Serbia cannot walk a different path either; this country cannot become a fully organized state in a year, in which there would be nothing more to change and adjust, nothing more to be desired”, B. Kunibert, I, 382.

57 II, art. 3 and 4.

58 B. Stojančević, „Državno-pravni i nacionalno-politički položaj Srbije prema Sretenjskom ustavu iz 1935”, *Stvaralaštvo Dimitrija Davidovića*, Zemun 2009, 32. P. Nikolić also sensed that the Sretenje Constitution was „a testimony to the affirmation of the statehood of Serbia”, „Srbija i njena ustavotvorna vlast”, *Anali Pravnog fakulte-*

детаљно илуструје у коликој мери су ревидиране, кориговане или макар само прошириване одредбе из Хатишерифа: док Хатишериф гарантује аутономност „внутрењег правленија“, Устав јасно говори о „независимом књажеству“; ту су норме о застави и грбу, које су „упадљиво“ (рекли бисмо, чак провокативно) стављене међу прве чланове; Совјет добија атрибут „државни“, чега у Хатишерифима нема; уводи право Србије да додељује „српско државно грађанство“, као и да странцима признаје српско држављанство при рођењем; уводи војну обавезу „на позив Правитељства за обрану отечества“, при чему се тиме не само повећава бројност војске, него и њен карактер у односу на оно што је дозволио Хатишериф Милошу – да у својој служби може имати „нужно число војника“, нешто попут гарде или војне жандармерије; да уместо непокретних чланова Совјета које може контролисати Порта, уведе у Устав њихову сменљивост од Народне скупштине, као и да се уопште Народна скупштина предвиди као орган власти, коју предвиђају Хатишерифи само као консултативно традиционално тело,⁵⁵ итд. Све то је, несумњиво, одраз Милошеве јасне намере и жеље да гради независну државу, само још привремено под суверенитетом Порте, који би остао „без стварне моћи и извршне силе“.

Због свега тога је, убрзо по повлачењу Устава, који је на снази био само шест недеља, руски барон Рикман дошао у Београд да упозори да се Србији „не може давати изглед државе“. А Милош (односно нови кнежев секретар Јаков Живановић) је покушавао да објасни да и „најсиромашнији турски војвода и најмање европско село“ имају грб и заставу (па чак и да у Србији „жене, кад на мобу иду, од марама барјаке праве“).⁵⁶ Рекло би се да је управо тај моменат у овој „заразителној конститицији“, можда чак више него брига због могућег домино ефекта афирмисања личних слобода и права из француске конститиције, представљао највећу провокацију не толико за Турску, него још више за Русију, која се некако у исто време суочавала са проблемом Пољске. Логика сизерена, ма ко то био, једноставно није

Србије“ наслутио је и П. Николић, „Србија и њена уставотворна власт“, *Анали Правној факултету у Београду* 5/1989, 567. Слично је и успутно запажање да су се у Србији „борба за државност и борба за уставност сливале у једну јединствену борбу“, М. Јовичић, „Какве нам поруке упућује уставна историја Србије“, *Анали Правној факултету у Београду* 5/1989, 562.

55 У погледу ових последњих одступања од Хатишерифа као мотив за њихово увођење се по правили наводе Милошеви лични интереси, али се не би дало лако порећи да су та решења могла имати одређени значај и за установљавање националне самосталности.

56 Б. Куниберт, II, 27; М. Павловић, (2005), 268.

it illustrates in detail the extent to which the provisions of the Hatt-I sharif have been revised, corrected, or at least extended: while the Hatt-I sharif guarantees the autonomy of an „internal rule”, the Constitution explicitly speaks of an „independent principality”; there we have the flag and coat of arms norms, which were „conspicuously” (we could even say provocatively) placed among the first articles; the Council is given the attribute „state”, which is not found in the Hatt-I sharif; it introduces the right of Serbia to grant „Serbian nationality” as well as to recognize foreigners with Serbian citizenship by birth; it introduces a military obligation „at the invitation of the Government for the defense of the fatherland”, which not only increases the numbers of the army, but also changes its character in comparison to what the Hatt-I sharif allowed Miloš – that in his service he may have a „necessary number of soldiers”, something like guards or military gendarmerie; instead of the fixed members of the Council, who could be controlled by the Porte, it orders their substitutability by the National Assembly, and in general designates the National Assembly as an authority, envisaged by the Hatt-I sharifs only as a consultative traditional body⁵⁹, etc. All this is undoubtedly a reflection of Miloš’s clear intention and desire to build an independent state, for but a short while still under the sovereignty of the Porte, which would thereafter remain „without real power and executive force.”

Due to all of this, shortly after the withdrawal of the Constitution, which had been in force for only six weeks, Rickman, a Russian baron, came to Belgrade to warn that Serbia „cannot be allowed to appear as a state”. And Miloš (that is, the Prince’s new secretary, Jakov Živanović) was trying to explain that even „the poorest Turkish duke and the smallest European village” have a coat of arms and a flag (and even that in Serbia „women, when they go to work in the *moba*,⁶⁰ make flags out of their scarfs”).⁶¹ It could be argued that this very moment in this „contagious constitution”, perhaps even more than worrying about the possible domino effect of affirming personal freedoms and rights from the French constitution, constituted the greatest provocation, not so much for Turkey, but for Russia, which faced the problem of Poland at the same time, as it

---

ta u Beogradu 5/1989, 567. It is a similar and incidental observation that in Serbia „the struggle for statehood and the struggle for constitutionality merged into one single struggle”, M. Jovičić, „Kakve nam poruke upućuje ustavna istorija Srbije”, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu* 5/1989, 562.

59 With regard to these final deviations from the Hatt-I sharif, Miloš’s personal interests are usually cited as a motive for their introduction, but it would not be easy to deny that these solutions could have had a certain significance in the establishment of national independence.

60 A *moba* is a joint action of an entire community, in which people gather to complete a task such as harvesting; it is akin to barn raising, only more diverse (t/n).

61 B. Kunibert, II, 27; M. Pavlović (2005), 268.

хтела да дозволи самосталну уставну радњу једне вазалне творевине, као јасну клицу будуће државности.

А да је Милош искрено желео да у Устав угради политичке основе државне независности Србије, сведочи и низ других околности. Међу њима је поготово индикативно да су, упркос свим опоменама, пошто је именовао Живановића за новог кнежевог секретара, убрзо састављени нови уставни пројекти, у којима су сачувани неки од важних атрибута државне самосталности из оспореног Сретењског устава.

Осим тога, још пре тих „резервних“ уставних пројеката, већ Указом о устројству Државног савета, који је Милош донео само десетак дана после обнародовања Сретењског устава, у време када је спољна реакција увелико била жестоко негативна, он провлачи још два важна елемента који комплетирају државност и независност Србије, супротно хатишерифима: у чл. 149. Совјету се даје међународноправни легитимитет да самостално и независно води „преговоре и преписке са страним правителствима“, а у чл. 153. предвиђа коришћење српских пасоша као важећих докумената приликом путовања српских грађана.⁵⁷ Стиче се утисак не само да Милош свесно покушава да у правни оквир унесе што више елемената националног суверенитета, већ и да то чини пуног срца, искрено и убрзано, свестан да се налази не само у трци за спасавање Устава, него и у трци с временом (баш тог дана му долази изасланик Порте, Ибрахим Наби-ефендија с писмом руског посланика и реис-ефендије).

Али, када је видео да је ситуација безизлазна, поготово због руског противљења, Милош је морао да устукне и крајем марта 1835. године је дао писмено обећање да ће припремити нови устав. Милош је још увек веровао да можда Устав може донети сам, без страног мешања, што је очигледно жарко желео. А, није искључено да се осећао донекле и морално обавезним на то, како у својим сећањима сведочи његов нови секретар, Јаков Живановић. Наводно је Милош рекао да устав мора донети, јер је ту ствар „једанпут пред Народом признао и исповедио“.⁵⁸

Убрзо се појавио и алтернативни уставни пројекат донет хитно и по кратком поступку, већ у априлу 1835. године. Вероватно га је сачинио Стефан Радичевић, који је и дотле тесно сарађивао са Давидовићем.⁵⁹ Исто тако, одмах је формирана и нова уставна комисија коју

57 *Зборник Закона и уредаба у Књажевстиву Србији* 30, Београд 1877, 23–50.

58 Ј. Живановић, (1890), 64.

59 За тај уставни нацрт од 136 чланова (који се чува у Архиву Србије у Фонду Илије Гарашанина), Љ. Кандић каже да се не зна ко га је саставио нити из ког

turned out. The logic of a sovereign ruler, whoever it was, simply did not want to allow an independent constitutional action of a vassal creation, as a clear germ of the future statehood.

And many other circumstances testify to the fact that Miloš sincerely wanted to incorporate the political foundations of Serbia's state independence into the Constitution. Among them, it is particularly indicative that, despite all the admonitions, since he had appointed Živanović as the new Prince's secretary, new drafts of the Constitution were soon composed, preserving some of the important attributes of state independence from the disputed Sretenje Constitution.

Moreover, even before these „spare” drafts of the Constitution, already by the Decree on the Organization of the State Council, which had been passed by Miloš only ten days after the promulgation of the Sretenje Constitution, at a time when the external reaction was severely negative, he was pushing for two more important elements that completed the statehood and independence of Serbia, in contrast to the Hatt-I sharifs: in Art. 149, the Council is given international legal legitimacy to independently conduct „negotiations with foreign governments”, and Art. 153. provides for the use of Serbian passports as valid documents when traveling for Serbian citizens.⁶² It seems that not only does Miloš deliberately attempt to bring as many elements of national sovereignty into the legal framework, but also that he does so wholeheartedly, honestly and expeditiously, aware that he finds himself not only in the race to save the Constitution, but also in a race against time (on that very day, a delegate from the Porte, Ibrahim Nabi-effendi, arrives with a letter from a Russian emissary and a reis-effendi).

But when he saw that the situation was hopeless, especially because of the Russian opposition, Miloš had to concede and at the end of March 1835, he made a written promise to prepare a new constitution. Miloš still believed that perhaps he could pass the Constitution by himself, without foreign interference, which he obviously fervently desired. And it is possible that he felt somewhat morally obliged to do so, as his new secretary, Jakov Živanović, testifies in his memoirs. Miloš allegedly said that the Constitution had to be passed because he had once „confessed” the matter before the people.⁶³

An alternative draft of the Constitution quickly came by, adopted urgently and by a short procedure, as early as April 1835. It was probably made by Stefan Radičević, who was still working closely with Davidović.⁶⁴

62 *Zbornik Zakona i uredaba u Knjaževstvu Srbiji* 30, Belgrade 1877, 23–50.

63 J. Živanović, (1890), 64.

64 For that constitutional draft of 136 articles (which is kept in the Archives of Serbia, in the Ilija Garašanin Fund), Lj. Kandić says that it is not known who compiled it or

је, уз Живановића и Радичевића као секретара („пероводитеља“), чинило неколико угледних људи. Она је такође у кратком року направила нацрт (који Љушић назива „кнежевим“⁶⁰), али он није разматран док није дошао руски конзул Рикман. Но, Рикман је био против свих оних одредаба које су истицале државност Србије.⁶¹ Пројекат (сачињен уз помоћ већ смењеног Давидовића, који је овде саставио само главу о Скупштини) поново је садржао елементе политичке независности. Био је послат у Русију, која је и њега одбацила. Наместо тога, Русија је септембра 1836. године Милошу доставила свој „базис“ уређења, с јасном идејом да од устава нема ништа, уз поруку Милошу да ће се кајати ако не прихвати руски предлог.⁶² Тај „базис“ је Милош храбро, чак дрско одбацио, баш због тога што у њему недостају одредбе о „определенију“ (дефиницији) Србије (из Главе 1 Сретењског устава), као и о грбу и барјаку (из Главе 2).⁶³ Његова одлучна изјава: „оћемо устава, и онда и сад, али са оним тачкама, а без њи нећемо ни сад ни онда“ (за шта је Рикман рекао Герману да такво писмо никада није добио у својој политичкој каријери), добар су доказ његовог правог и истинитог опредељења за Устав, односно непоколебљивог опредељења за главне тачке у којима се афирмише државност и самосталност Србије.⁶⁴

Пошто је руски предлог тако енергично био одбачен, Милош је покушавао да реши уставно питање и наредне 1837. године, сада већ уз мешање енглеског конзула Хоџеса, а потом је формирана и једна комисија која је покушала да припреми нацрт устава на основу

месеца те године потиче, истичући да у њему има сличности, као и разлика у односу на Сретењски устав, Љ. Кандић, *150 година*, 39; иста, *Анали Правној факултету у Београду* 5–6/1972, 775. Међутим, Љушић га недвосмислено атрибуира Стефану Радичевићу, Р. Љушић, (1986), 152. Мада је остало доста нејасних ствари у вези с тим текстом, Д. Поповић, (1996), 106 више нема дилема и зове га „Радичевићев пројекат“. Уосталом, Радичевић је био укључен у све претходне послове око Устава, тесно је сарађивао са Давидовићем све време његове припреме, да би на крају баш он прочитао Сретењски устав на Народној скупштини. Рекло би се да овај нацрт умногоме следи Сретењски устав – од обима, распореда материје, до бројних конкретних решења.

60 Р. Љушић, (1986), 151 је имао увид у овај нацрт од 102 члана (наспрам 142 члана у Сретењском), који се налази у Архиву Министарства спољних послова Русије.

61 Н. Попов, I, 298–299.

62 Б. Куниберт, II, 84; Н. Попов, I, 316 казује да је то била „хартија без датума, без подписа, без печата, на француском језику, под именом ‘базис’ за Српски устав“, а потом саопштава текст „базиса“ и коментарише га.

63 Н. Попов, I, 320; вид. и М. Павловић, (2005), 269; Р. Љушић, (1986), 157.

64 Више вид. Р. Љушић, *ibid.*

Likewise, a new constitutional commission was formed immediately, which, with Živanović and Radičević as secretaries („facilitators”), consisted of several prominent people. It also made a draft in a short time (which Lušić called „the Prince’s”),⁶⁵ but it was not put up for consideration until Russian Consul Rickman arrived. Still, Rickman was against all of those provisions that emphasized Serbia’s⁶⁶ statehood. The project (made with the help of the already ousted Davidović, who only put together a chapter on the Assembly) once again contained elements of political independence. It was sent to Russia, that rejected it, just as the previous one. Instead, in September 1836, Russia provided Miloš with a „basis” of regulation, with the clear idea that the Constitution will come to nothing, and a message to Miloš that he would repent if he did not accept the Russian proposal.⁶⁷ This „basis” was bravely, impertinently, even, rejected by Miloš, precisely because it lacked provisions on the „definition” of Serbia (from Chapter 1 of the Constitution of Sretenje), as well as on the coat of arms and flag (from Chapter 2).⁶⁸ His decisive statement: „We want a constitution, then as well as now, but with those points, and without them we want it neither now nor then” (for which Rickman told German that he had never received such a letter in all his political career) is good evidence of his true orientation towards the Constitution, i.e. an unwavering commitment to the main points in which the statehood and independence of Serbia are affirmed.⁶⁹

With the Russian proposal so vigorously rejected, Miloš sought to resolve the constitutional issue in 1837 as well, now with the intervention of the English consul Hodges, and then a commission was formed that tried

---

from what month of that year it originates, emphasizing that there are similarities in it, as well as differences in relation to the Sretenje Constitution, Lj. Kandić, 150, 39; the same, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu* 5–6/ 1972, 775. However, Ljušić unequivocally attributes it to Stefan Radičević, R. Ljušić, (1986), 152. Although many things in connection to that text remain unclear, D. Popović (1996), 106 no longer has dilemmas and calls it „Radičević’s project”. After all, Radičević was involved in all previous affairs concerning the Constitution, worked closely with Davidović throughout its preparation, and in the end it was him who read the Constitution of Sretenje at the National Assembly. It could be said that this draft largely follows the Sretenje Constitution – from the scope and distribution of matter, to many concrete solutions.

65 R. Ljušić, (1986), 151 personally examined this draft of 102 articles (as opposed to 142 articles in Sretenje), which is in the Archives of the Ministry of Foreign Affairs of Russia.

66 N. Popović, I, 298–299.

67 B.Kunibert, II, 84; Popov, I, 316 says that it was „a paper without a date, without a signature, without a stamp, in French, under the name of „basis” for the Serbian Constitution”, and then he presents the text of the „basis” and comments on it.

68 N. Popović, I, 320; see M. Pavlović, (2005), 269; R. Ljušić, (1986), 157.

69 More in R. Ljušić, *ibid.*

„базиса“, што се никако није могло ускладити са Милошевим жељама. Убрзо потом, почетком 1838. године, формирао је још једну, знатно ширу, врло ауторитативну екипу уставописаца, у којој је учествовао и Јован Хаџић, па се по њему овај пројекат често и назива због његовог утицаја на рад комисије. Уз Хаџића су у комисији били Јеврем Обреновић, Матија Ненадовић, Лазар Теодоровић, Цветко Рајовић, Стефан Радичевић, Јаков Живановић и Василије Лазаревић, али Димитрија Давидовића више нема.⁶⁵ Међутим, због спорова који су букнули зарад Хаџићевог сврставања уз опозицију и настојања да се власт значајније пренесе са кнеза на Савет, Милош је ову комисију распустио чим је добио нацрт. Због низа отворених питања која су се тада појавила, чини се да још увек има простора за истраживања у коликој је мери овај пројекат утицао на коначни облик Устава из 1838. године, који је Порта потом „подарила“ Србији хатишерифом и коначно разрешила српска уставна превирања.⁶⁶

Имајући у виду овако снажно изражен континуитет уставотворне активности пре и после Сретењског устава, као и да је важан, можда и најважнији сегмент неспоразума са Русијом (а преко ње и са Турском) био везан управо за оне уставне елементе који одређују државност Србије, неминовно се намеће утисак не само да је Милош желео доношење Устава, него и да није био руковођен искључиво личним мотивима (мада су и они несумњиво играли важну улогу). Он је Стерењски устав видео и као важан инструмент установљавања српске државне самосталности, па је зато снажно настојао да га одржи у животу.

4. СТЕРЕОТИП О ДИМИТРИЈУ ДАВИДОВИЋУ – ПРЕЦИЗНО УТВРЂИВАЊЕ ОЧИНСТВА

Незаобилазна реченица у свим тектовима о Сретењском уставу је његово потпуно атрибуирање Димитрију Давидовићу. Та неспорна чињеница јасно произлази и из низа претходно наведених констата-

65 Р. Љушић, (1986), 160. Вид. и Љ. Кандић, „Русија и уставни развој Србије у првој половини XIX века до 1839“, *Анали Правној факултету у Београду* 1-3/1972, 289.

66 Слободан Јовановић сматра да су у том уставу превагу однеле идеје уставобранитеља. Али, и сам Хаџић је изражавао незадовољство исходом, „јер многе одредбе из његовог пројекта нису узете, а и оне које јесу добиле су други смисао“. При том, сматра Љ. Кандић, Хаџићев пројекат још увек настоји да Србију третира као независну државну творевину везану за Порту само преко личности владара, док се у коначном уставном решењу Србија третира као аутономна покрајина Турске, Љ. Кандић, *ibid.*, 292.

to prepare a draft of the constitution based on the „basis”, which could not be reconciled with Miloš's wishes. Shortly afterwards, at the beginning of 1838, he formed another, much broader, highly authoritative team of constitutionalists, including Jovan Hadžić, by whom this project is often called because of his influence on the work of the commission. In addition to Hadžić, members of the commission were Jevrem Obrenović, Matija Nenadović, Lazar Teodorović, Cvetko Rajović, Stefan Radičević, Jakov Živanović and Vasilije Lazarević, but Dimitrije Davidović was gone.⁷⁰ However, due to disputes that erupted over Hadžić's alignment with the opposition and efforts to transfer the power from the Prince to the Council in a much higher degree, Miloš disbanded this commission as soon as he received the draft. Due to many open questions that have arisen at the time, it seems that there is still room to explore the extent to which this project affected the final form of the 1838 Constitution, which the Porte then „granted” to Serbia through a Hatt-i sharif, finally resolving the Serbian constitutional turmoil.⁷¹

Keeping in mind the strong continuity of constitutional activity before and after the Sretenje Constitution, as well as that an important, perhaps the most important, segment of misunderstanding with Russia (and through it with Turkey), was related to those constitutional elements that determined the statehood of Serbia – inevitably, the impression is not only that Miloš wanted the adoption of the Constitution, but also that he was not guided solely by personal motives (though they undoubtedly played an important role). He also saw the Sretenje Constitution as a significant instrument for establishing Serbian state independence, and therefore he tried hard to keep it alive.

4. THE STEREOTYPE OF DIMITRIJE DAVIDOVIĆ – PRECISE DETERMINATION OF PATERNITY

An indispensable sentence in all the texts on the Sretenje Constitution is its complete attribution to Dimitrije Davidović. This incontestable fact also clearly follows from a number of foregoing statements and is far

70 R. Ljušić, (1986), 160. See Lj. Kandić, „Rusija i ustavni razvoj Srbije u prvoj polovini XIX veka do 1839”, *Analni Pravnog fakulteta u Beogradu* 1–3/ 1972, 289

71 S. Jovanović believes that the ideas of the ombudsman prevailed in the constitution. However, Hadžić himself expressed dissatisfaction with the outcome, „because many provisions from his project were not implemented, and those that were have been given a different meaning.” At the same time, according to Lj. Kandić, Hadžić's project still seeks to treat Serbia as an independent state creation related to the Porte only through the personality of the ruler, while in the final constitutional solution, Serbia is treated as an autonomous province of Turkey, Lj. Kandić, *ibid.*, 292.

ција и далеко је од тога да се на било који начин она може спорити. Ипак, постоје неке околности које би једино могле ставити под лупу степен Давидовићевог доприноса, мада је несумњиво био огроман. Не у смислу да се он негира, већ с циљем да се покуша утврдити да ли је Устав у потпуности и до свих детаља његово дело. Корисно би било спознати у којој мери је Давидовић усвајао мишљења људи који су у време састављања устава били око њега,⁶⁷ а пре свега колики је утицај на поједина уставна решења имао Милошев став. Дакле, једном речју, не спорећи пресудни значај Димитрија Давидовића, стално имајући на уму његов истакнути положај и утицај (због чега га је Копитар називао књажевим „великим везиром“, па и његовим Метернихом), било би ипак важно да се детаљније него што се то до сада чинило сагледа и утицај других, а пре свега самог Милоша на изглед и садржину Устава.

Најважније чини се питање у коликој је мери Милош непосредно утицао на Устав. Може ли се веровати да су одредбе о правима Србина унете мимо Милошеве воље? Може ли се помислити да се Милош није сагласио да се у Устав упишу деликатне норме с далекосежним политичким последицама, које утврђују државност и независност Србије уз одступање од Хагишерифа? Да ли је Давидовић „злоупотребио Кнежево поверење“, како наивно и пристрасно верује Куниберт?⁶⁸ Милошево познато опомињање Давидовића да води рачуна шта пише у Уставу (кроз речи цитиране на различите начине), само на први поглед може навести на погрешан траг – да је књаз све препустио Давидовићу. Чувена реченица која почиње са „пази, ку машине...“, у било којој верзији да се чита, изражава не резерву или неслагање у односу на садржину, пре свега баш тих најделикатнијих одредби, него открива скоро недвосмислено саглашавање, али уз позивање на опрез и промишљање могућих последица. Милош је очигледно био свестан значаја целокупног уставног подухвата, пратио је финалну фазу његове припреме и свакако се морала обезбедити његова сагласност у погледу коначне редакције. Ипак је Милош био тај који на крају о свему одлучује, а с обзиром на његову пословичну оштроумност и политички инстинкт, Давидовић није могао баш да му тако лако „подметне“ оно што он није желео. Дакако, самом Милошу ће касније добро доћи да сву кривицу за „екстремизам“ и револуционарност Устава свали на Давидовића, па и да га смени, али то није био ни први ни последњи пут да се такве ствари дешавају у

67 Ј. Живановић, (1890), 23, 62, према чијим речима „ником није забрањено било своја примечанија чинити“. Вид. и Р. Љушић, (1986), 132.

68 Б. Куниберт, I, 400.

from being in any way disputable. There are, however, some circumstances that might put the extent of Davidović's contribution under assessment, though it was undoubtedly enormous. Not in the sense of denying his contribution, but with the aim of trying to determine whether the Constitution is fully and in all detail his own work. It would be useful to find out to which extent had Davidović adopted the opinions of the people who were around him⁷² at the time of drafting the constitution, and above all the influence of Miloš's opinion on certain constitutional decisions. So, in a word, without disputing the crucial importance of Dimitrije Davidović, constantly bearing in mind his prominent position and influence (which is why Kopitar called him the Prince's „grand vizier”, and even his „Metternich”), it would still be important to observe the influence of others in a more diligent manner than it has been done so far, and above all the influence of Miloš himself, on the appearance and content of the Constitution.

Most importantly, the question is to what extent did Miloš directly influence the Constitution. Is it possible to believe that the provisions on the rights of the Serbs were introduced independently of Miloš's will? Is it possible to think that Miloš did not give his approval for including delicate norms with far-reaching political consequences in the Constitution, which determine the statehood and independence of Serbia, deviating from the Hatt-I sharif? Did Davidović „abuse the Prince's trust”, as Kunibert⁷³ naively and biasly believes? Miloš's famous reprimand to Davidović to carefully consider what he is writing in the Constitution (through words quoted in various ways) only at first glance leads us to the wrong conclusion – that the Prince had left everything to Davidović. The famous sentence that begins with „watch out, *kumašine...*”, read in any version, expresses no reservation or disagreement with regard to the content, above all those most delicate provisions, but reveals almost unambiguous agreement, however with an invocation to caution and deliberation of the possible consequences. Miloš was clearly aware of the importance of the entire constitutional endeavor, as he followed the final stage of its preparation, and his assent certainly had to be secured regarding the final review. However, it was Miloš who ultimately decided everything, and given his proverbial wit and political instinct, Davidović could not quite so easily „plant” content that he did not want. Of course, Miloš himself would later find it conducive to transfer all the blame for „extremism” and revolutionism of the Constitution on Davidović, and to dismiss him, but this was not the first nor would it be the last time that such things happened in

72 J. Živanović, (1890), 23, 62, according to whose words „no one was forbidden from making their own remarks”. See R. Ljušić, (1986), 132.

73 B. Kunibert, I, 400.

политици. Уосталом, покушај спасавања Устава и сва дешавања после смене Давидовића, јасно откривају какве су биле стварне Милошеве намере и жеље. Због свега тога, можда је ипак умесније говорити о Давидовићевом и Милошевом Уставу?

Ниједан правни акт, чак ни обичан закон, по правилу није плод умних и стручних настојања само једног човека, једног законописца, а поготово то није случај када се ствара устав или кодификација. Нити је Трибонијан главни „кривац“ за сва решења која су на крају унета у Дигеста,⁶⁹ нити су Порталис, Биго, Тронше и Малвил имали коначну реч приликом доношења Француског грађанског законика, нити је Јован Ристић стајао иза свих одредби Намесничког устава и тако редом. Дакако, појединац или група састављача у којој често једна личност има највећи ауторитет, дају главни печат подухвату, али је финални изглед правног акта ретко само његова творевина. Стога увек остаје отворено питање које треба истражити: какав су утицај на најодговорнијег појединца – непосредног састављача правног акта, могли имати други зналци и друштвено утицајни људи из околине, а нарочито какав су однос према том акту имали кључни носиоци власти, односно они чија је реч пресудна.

Из тих разлога, чини се да би чешће ваљало размишљати и анализирати каква је била Милошева улога у прихватању сваког појединог (или групе) решења и због чега се са њима саглашавао. У литератури се често чак говори да је Устав био октроисан, што само по себи додатно имплицира и непосреднији утицај владара на садржину устава.⁷⁰ А да се Милош трудио да провери Давидовићеве ставове и да се није безрезервно препустио само његовом вођењу, најдиректније сведоче поменута писма грофа Боа ле Конта. На основу њих се чак може отворити и питање није ли и сам Милош желео модеран устав по европским узорима. Можда је на добром трагу био и Куниберт када је рекао да је Аустрија била свесна да је српски устав био „тек тренутни оброчни зачин“, али да се могло „оправдано сумњати

69 Вид, нарочито занимљиве покушаје реконструкције законодавне радње и договора састављача Дигеста на византијском двору приликом њиховог доношења, што је, додуше прилично слободно, покушао да прикаже Д. Пагзли, D. Pugsley, *Justinian's Digest and the Compilers*, I-III, Tiverton Davon 1995–2007. Колико год да је та његова конструкција слободна, она свакако рефлектује чињеницу да приликом стварања основних правних текстова често до изражаја долази сплет најразличитијих околности, некада чак и бизарних. На то, уосталом, најјасније указује А. Вотсон, *Правни йрансиланији*, Београд 2000, 145.

70 Ј. Продановић, (1936), 44. На томе да је устав „подарен“ народу у новијој литератури најјасније инсистира Д. Поповић, (1996), 82–83, додајући да је текст Устава припреман „под Милошевим будним оком“, а још експлицитније у Д. Поповић, (2004), 73–74. Слично и Р. Љушић, (1986), 142.

politics. After all, the attempt to save the Constitution and all the events following the dismissal of Davidović clearly reveal what Miloš's true intentions and desires were. Therefore, perhaps it is more appropriate to talk about Davidović's and Miloš's Constitution?

No legal act, not even an ordinary law, is, as a rule, the product of the intelligent and professional endeavors of only one man, one law-maker, and this is especially not the case when creating a constitution or a codification. Neither was Tribonian the main „culprit” for all the decisions that were eventually implemented into the Digest,⁷⁴ nor did Portalis, Bigeau, Tronche and Malville have the final say in enacting the French Civil Code, nor did Jovan Ristić stand behind all the provisions of the Regency Constitution and so on. Of course, an individual or a group of drafters, in which often one person has the highest authority, give the main stamp to the project, but the final appearance of a legal act is rarely the creation of only one person. Therefore, there is always this open question to be explored: what impact could other experts and socially influential people from the environment have had on the most responsible individual – the immediate compiler of a legal act, and, most importantly, how did the key holders of power, i.e. those whose word is crucial, see and treat this act.

For these reasons, it seems better to think about and analyze the nature of Miloš's role in accepting each (or a group) of the solutions and why he agreed to them. The literature even states, and often, that the Constitution was octroyed, which in itself further implies a more direct influence of the ruler on the content of the constitution.⁷⁵ And that Miloš struggled to verify Davidović's views and did not unreservedly accept his guidance, the aforementioned letters of Count Bois-le-Comte directly testify to. Based on these, the question may even be raised whether Miloš himself wanted a modern constitution by European standards. Kunibert may have been on the right track when he said that Austria was aware that the Serbian constitution was „just a spice of the moment”, but that one could „harbor

74 See the especially interesting attempts to reconstruct the legislative work and the agreement of the compilers of the Digest at the Byzantine court during its enactment, which, although quite freely, D. Pugsley tried to display, *Justinian's Digest and the Compilers*, I–III, Tiverton Davon 1995–2007. As free as this construction of his is, it certainly reflects the fact that when creating basic legal texts, a combination of various circumstances, sometimes even bizarre ones, often come to the fore. This, after all, is most clearly indicated by A. Watson, *Pravni transplanti*, Beograd 2000, 145.

75 J. Prodanović, (1936), 44. In more recent literature, D. Popović insists on the fact that the constitution was „given” to the people, (1996), 82–83, adding that the text of the Constitution was prepared „under Miloš's watchful eye”, and even more explicitly in D. Popović, (2004), 73–74. Similarly, R. Ljušić, (1986), 142.

у скривену намеру да се на тај начин изазове љубав и дивљење за ову малу земљу код свих осталих словенских народности“.⁷¹

Чини се да је стереотип о Давидовићу као главном творцу устава најбоље померио Д. Поповић, указујући на „два слоја“ у Сретењском уставу: први има за окосницу организацију власти, што је погодовало Милошу и на чему је он свакако инсистирао, док други представљају „додаци, преливи и украси који потичу од Давидовића“.⁷² Устав је несумњиво носио Давидовићев печат, али су склоп власти, а вероватно и друга кључна решења, били онакви какви су одговарали Милошу. Због тога би, тема прецизног и потпуног утврђивања „очинства“ овог устава свакако завређивала даља истраживања, укључујући и покушаје препознавања ауторског додира других тада утицајних интелектуалаца – на пример, Стефана Радичевића. На њега првог пада „сумња“, јер је био велики пријатељ Давидовићев, одличан зналац упоредног уставног права, који је касније саставио и један пројекат устава „српске Војводине“,⁷³ а при том је, како сагласно извештавају сви извори, активно учествовао у припреми Сретењског устава, лично прочитао његов текст на Скупштини, да би затим био и један од главних носилаца континуитета уставних настојања.

5. СТЕРЕОТИП О ФРАНЦУСКИМ УТИЦАЈИМА – БРОЈНИ ПОКЛОНИ ОД РОЂАКА ИЗ ИНОСТРАНСТВА

Међу факторима који профилишу настанак једног правног акта су свакако и струјања из других правних система. Тако се за Сретењски устав везује стереотип о француским утицајима. Могуће је да је он изворно настао због тога што су тајне службе Аустрије, Русије и Турске прецениле значај Милошевог сусрета са Боа-ле-Конттом, који је по свему судећи био француски обавештајац, а још више због заиста упадљиве сличности Главе о правима Србина са француским декларацијама о правима човека и грађанина. Још од Бутењевљеве оцене о томе да је Сретењски устав слика „француско-швајцарске конституције“, усталило се схватање да је Давидовић био под упливом иностраних уставних решења, пре свега француских. Француски

71 Б. Куниберт, II, 20.

72 Д. Поповић, (1996), 99. Слично и Д. Поповић, (2004), 76.

73 Љ. Кркљуш, *Пројектии устава за Војводину Србију настали у току српској народној војводини 1848–1849*, Нови Сад 2006, 105; иста, „Проект Устава за Војводину српску Стефана Радичевића“, *Анали Правној факултету у Београду* 4/1989, 393.

reasonable suspicions that the hidden intention was to arouse love and admiration for this little country in all other Slavic nationalities”.⁷⁶

The stereotype of Davidović as the main creator of the constitution seems to have been best chastised by D. Popović, pointing to the „two layers” in the Sretenje Constitution: the first has as its backbone the organization of the government, which Miloš favored and which he certainly insisted on, while the latter represented „accessories, dressings and decorations originating from Davidović”.⁷⁷ The Constitution undoubtedly bore Davidović’s seal, but the organization of authorities, and probably other key solutions, were the ones that suited Miloš. Therefore, the topic of a precise and complete determination of the „paternity” of this constitution would certainly merit further research, including attempts to identify the authorial touch of other influential intellectuals at the time – for example, Stefan Radičević. He is the first „suspect” because he was a great friend of Davidović, an excellent connoisseur of comparative constitutional law, who later created a draft of the constitution for „Serbian Vojvodovina”,⁷⁸ and, according to all sources, actively participated in the preparation of the Sretenje Constitution, as well as personally read its text at the Assembly, making him one of the main bearers of continuity of the constitutional efforts.

5. THE STEREOTYPE OF THE FRENCH INFLUENCES – NUMEROUS PRESENTS FROM RELATIVES ABROAD

Among the factors that shape the emergence of one legal act are certainly the tides from other legal systems. Thus, the stereotype of the French influence is tied to the Constitution of Sretenje. It is possible that its origins lie in the fact that the secret services of Austria, Russia and Turkey overestimated the importance of Miloš’ encounter with Bois-le-Comte, who seemed to be a French intelligence officer, and even more so because of the really striking similarity of the Chapter on the rights of the Serbs with the French declarations of human and civil rights. Ever since Butenev’s assessment of the Sretenje Constitution as an image of the „Franco-Swiss constitution”, it has been settled that Davidović was under the influence of foreign constitutional solutions, above all French ones. The French writer Cyprien Robert, whose critically-intoned work directly

---

76 B. Kunibert, II, 20.

77 D. Popović, (1996), 99. Similarly D. Popović, (2004), 76.

78 Lj. Krkljuš, *Projekti ustava za Vojvodovinu Srbiju nastali u toku srpskog narodnog pokreta 1848–1849*, Novi Sad 2006, 105; the same, „Proekt Ustava za Vojvodovinu srbsku Stefana Radičevića”, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu* 4/1989, 393.

писац Сипријан Робер (*Cyprien Robert*), чије је критички интонирано дело непосредно испровоцирало Кунибертову промилошевску интерпретацију догађаја у Србији, лансирао је крилатицу да је овај Устав „француски расад у турској шуми“.⁷⁴ Та фраза је касније постала опште место у литератури. Слободан Јовановић је такође сматрао да је Глава 11 *Ојшћенародна љрава Србина* рефлекс Декларације о правима човека и грађанина и да Устав има „спољашњи облик француских конституција“, али је ипак истицао да су основу Устава чинили хатишерифи.⁷⁵ Француски утицај препознаје и Јовичић,⁷⁶ али негира швајцарски (као и Продановић⁷⁷), указујући при том нарочито и на зрачења белгијске уставности (1831).⁷⁸ Васа Чубриловић у Сретењском уставу такође види француски, али и белгијски одсјај, док Марко Павловић сматра да је у њега унето чак и неколико одредаба Наполеоновог кодекса.⁷⁹

У погледу дубине утемељености на француским основама, корисно је сетити се сведочанства Лазара Зубана, „секретара врховног суда“, како га назива Нил Попов, члана прве комисије која је требало да припрема устав, а коју је Милош формирао још 1830. године. Зубан је касније сведочио Ј. Хаџићу: „Ми онда тек по чувењу прихватимо француске законе и почнемо их преводити, а нисмо знали у чему је њихно савршенство, и да ли су они сагасни са обичајима нашега народа. Ми смо само слушали да су *најслободнији* француски закони“, а потом каже и да су им муке задавале „све иностране немачке речи“.⁸⁰ Све у свему, очигледно је Давидовић био тај који је форсирао рецепцију француског права, јер је „волео француске мисли“

74 C. Robert, *Les Slaves de Turquie – Serbes, Montenégrines, Bosniaques, Albanais et Bulgares*, I-II, Paris 1844. Већ и сам Куниберт, I 398 користи ту фигуру, слажући се с њоме. Иначе, на Роберову књигу је реаговао, поред Куниберта, и кнез Михаило својом књигом која је објављена у Паризу 1850. године, а и Јаков Живановић, мада је његов текст објављен тек 1890. године, нав. према Д. Батаковић, „Бартоломео Куниберт“, поговор, Б. Куниберт, II, 325.

75 С. Јовановић, „Наше уставно питање и XIX веку“, *Политичке и љравне расљраве I*, Београд 1932, 10 (Сабрана дела II, Београд 1990, 17), а М. Поповић, *Борба за љарламентљарни режим у Србији*, Београд 1936, 16 безрезервно тврди да је Устав рађен искључиво по угледу на „француску конституцију“. Преглед различитих схватања о пореклу Устава вид. и код Љ. Кандић, „Устав од 1835“, *Архив за љравне и друшћљвене науке* 1–2/1960, 137–138.

76 Нарочито указујући на Уставне повеље из 1814. и 1830. године, М. Јовичић, *150 љодина*, 85.

77 Ј. Продановић, (1947), 72.

78 М. Јовичић, *150 љодина*, 103–104.

79 В. Чубриловић, *Истљорија љолитљичке мисли у Србији XIX века*, Београд 1982, 112; М. Павловић, *Правна европеизација Србије*, Крагујевац 2008, 49.

80 Н. Попов, I, 259.

provoked Kunibert's pro-Miloš interpretation of the events in Serbia, has launched the saying that this Constitution was a „French seedling in a Turkish forest”.⁷⁹ That phrase later became a commonplace in literature. Slobodan Jovanović also viewed Chapter 11 of the *National rights of a Serb*⁸⁰ as a reflection of the Declaration of the Rights of Man and of the Citizen, stating that the Constitution had an „external form of French constitutions”, but nevertheless emphasized the fact that the Constitution was rooted in the Hatt-I sharifs.⁸¹ The French influence is also recognized by Jovičić,⁸² even though he denies the Swiss influence (as well as Prodanović),⁸³ pointing in particular to the radiations of Belgian constitutionality (1831).⁸⁴ Vasa Čubrilović also sees the French and Belgian reflection in the Sretenje Constitution, while Marko Pavlović believes that even several provisions of the Napoleonic Code⁸⁵ have been inserted into it.

When considering how deep this French base went, it is useful to remember the testimony of Lazar Zuban, the „secretary of the supreme court”, as Nil Popov addresses him, a member of the first commission that was supposed to prepare the Constitution, which Miloš had formed in 1830. Zuban later testified to J. Hadžić: „It was only for their reputation that we then accepted the French laws and started translating them, without knowing wherein their perfection lied, and whether they were in conformity with the customs of our people. We just heard that the French laws were *the most liberal*”, and then he says that they were troubled by „all the foreign, non-German words”.⁸⁶ All in all, Davidović was obviously the one who forced the reception of the French law because he „loved French thoughts” and praised

79 C. Robert, *Les Slaves de Turquie – Serbes, Montenégrines, Bosniaques, Albanais et Bulgares*, I–II, Paris 1844. Kunibert himself, I 398, uses this figure, agreeing with it. Besides Kunibert, Prince Mihailo also reacted to Robert's book, with his book that was published in Paris in 1850, and Jakov Živanović, although his text was published only in 1890, according to D. Bataković, „Bartolomeo Kunibert”, afterword, B. Kunibert, II, 325.

80 „Opštenarodna prava Srbina” in original (t/n).

81 S. Jovanović, „Naše ustavno pitanje u XIX veku”, *Političke i pravne rasprave I*, Beograd 1932, 10 (Collected Works II, Beograd 1990, 17), and M. Popović, *Borba za parlamentarni režim u Srbiji*, Beograd 1936, 16 unreservedly claims that the Constitution was made exclusively in the image of the „French constitution”. For an overview of different understandings of the origin of the Constitution, see Lj. Kandić, „Ustav od 1835”, *Arhiv za pravne i društvene nauke* 1–2/1960, 137–138.

82 Especially pointing to the Constitutional Charters of 1814 and 1830, M. Jovičić, *150 godina*, 85.

83 J. Prodanović (1947), 72.

84 M. Jovičić, *150 godina*, 103–104.

85 V. Čubrilović, *Istorija političke misli u Srbiji XIX veka*, Beograd 1982, 112; M. Pavlović, *Pravna evropeizacija Srbije*, Kragujevac, 2008, 49.

86 N. Popov, I, 259.

и хвалио „кодекс Наполеонов“, док су готово сви други „предлагали аустријске законе“. Стога је вероватно баш он одлучујуће утицао и на то да се као подлога за први пројекат српског грађанског законика узме француски *Code civil* (Захаријадесов неуспешни преводилачки подухват), а не на аустријски законик. Другим речима, франкофон и франкофил Давидовић је био један од ретких Срба који је био склон прихватању француских пелцера (и при том имао снажан утицај), док је уски круг образованих Срба око њега нагињао ка узорима с немачког говорног подручја.

С друге стране, мањи број аутора негира страни утицај. Радош Љушић иде најдаље и сматра да Давидовић није имао пред собом ни један други устав.⁸¹ Ту донекле спада Јаша Продановић, који вели да чак и одредбе о правима Срба нису резултат „каквог идеалистичког умовања које је унесено из иностранства, него их је изнедрила домаћа српска невоља и зло искуство“ и критички оцењује да Устав „није ни републикански ни револуционаран, него олигархијски“.⁸² Љубица Кандић, као и Продановић, верује да је највећи број одредаба домаћег порекла, па чак и оне о грађанским правима.⁸³

Ипак, баш је Продановић међу првима понудио упоредноправну анализу Сретењског устава у односу на дотадашње уставе у свету. Он налази да је сличност највећа са уставом немачке државе Виртемберг из 1819. године,⁸⁴ а тек у појединостима са португалским – по питању саветничке (министарске) одговорности,⁸⁵ као и са шведским –

81 Р. Љушић, 150 година, 212, али тиме он у ствари не негира постојање било каквог иностраног утицаја, вид. Р. Љушић, КС, 143: ту он говори да се Устав неспорно оснивао на Хатишерифу и Берату из 1830. године, а да су остале идеје у Уставу двојаког порекла: неке су прихваћене са стране, док су друге плод унутрашњих потреба. Но, при том истиче само значај идејног утицаја грофа Боа ле Конта на Давидовића, закључујући да највећи део одредаба има домаће порекло.

82 Ј. Продановић, *Историја политичких странака и сторуја у Србији*, I, Београд 1947, 73–74.

83 Љ. Кандић, „Прилог проучавању уставног развита Србије 1835–1842“, *Архив за правне и друштвене науке* 1–2/1970, 130.

84 *Ibid.*, 77.

85 На први поглед би могло деловати необично да је Давидовић уопште обраћао пажњу на далека португалска решења, али је занимљив аналитички податак изнет у једном тексту о писању *Новина србских*, М. Недељковић, „Новине србске“ Димитрија Давидовића о другим земљама и народима“, *Сиваралашиво Димитрија Давидовића*, Београд 2009, 147. Према тој анализи, у рубрици „Иностране вести“ *Новина србских* највише пажње се поклањало Турској и Русији, а следеће две земље о којима се најинтензивније писало су биле Шпанија и Португалија! Давидовић је очигледно будно мотрио на дешавања у овим земљама и на њихове тадашње покушаје уређења државе на основама парламентарне

the „Napoleonic Code”, while almost everyone else „proposed Austrian laws”. Therefore, his influence was probably decisive when it came to using the French *Code civil* (Zachariadis’ unsuccessful translation venture) as the basis for the first draft of the Serbian Civil Code, and not the Austrian code. In other words, the francophone and francophile Davidović was one of the few Serbs who was inclined to accept French „cuttings” (and in doing so had a strong influence), while the narrow circle of educated Serbs around him tended to lean towards the German-speaking role models.

On the other hand, a smaller number of authors deny the foreign influence. Radoš Ljušić goes the farthest and believes that Davidović had no other constitution in front of him.⁸⁷ This includes Jaša Prodanović to a certain extent, who says that even the provisions on the rights of the Serbs are not a result of „some kind of idealistic thinking brought in from abroad, but rather instigated by domestic Serbian misery and bad experiences” and critically estimates that the Constitution „is neither Republican nor revolutionary, but rather oligarchic.”⁸⁸ Ljubica Kandić, like Prodanović, believes that the greatest number of provisions is of domestic origin, even those about civil rights.⁸⁹

Still, it was Prodanović who was among the first to offer a comparative analysis of the Constitution of Sretenje in relation to the then-existing constitutions in the world. He finds that there is greatest similarity to the constitution of the German state of Württemberg from 1819,⁹⁰ and only in certain points to the Portuguese – in terms of advisory (ministerial) responsibility,⁹¹ as well as with the Swedish – regarding the guarantee of the immovability

87 R. Ljušić, *150 godina*, 212, but he does not in fact deny the existence of any foreign influence, see R. Ljušić, KS, 143: here he says that the Constitution was indisputably based on the Hatt-I sharif and Berat from 1830, and that other ideas in the Constitution have two origins: some were accepted from the outside, while others were the fruit of internal needs. However, he emphasizes only the importance of the ideological influence of Count Bois-le-Comte on Davidović, concluding that most of the provisions have a domestic origin.

88 J. Prodanovic, *Istorija političkih stranaka i struja u Srbiji*, I, Beograd, 1947, 73–74.

89 Lj. Kandić „Prilog proučavanju ustavnog poretka Srbije 1835–1842”, *Arhiv za pravne i društvene nauke*, 1–2/1970, 130.

90 Ibid., 77.

91 At first glance, it might seem unusual that Davidović paid attention to distant Portuguese solutions at all, but an interesting piece of analytical data was presented in one text about the writings of *Novine srbske*, M. Nedeljković, „Novine srbske’ Dimitrija Davidovića o drugim zemljama i narodima”, *Stvaralaštvo Dimitrija Davidovića*, Beograd 2009, 147. According to this analysis, under the heading „Foreign news” of *Novine srbske* most attention was given to Turkey and Russia, and the next two countries to garner most attention were Spain and Portugal! Davidović obviously kept a close eye on the events in these countries and on their attempts at the time to organize the state on the base of a parliamentary monarchy. About Davidović’s constitutionalist inscriptions, see M. Pavlović, (2008), 38.

у погледу гаранције непокретности чиновника. Раде Вл. Радовић, још уочи Другог светског рата, доказује општи утицај природног права на Давидовића, али и на српску политичку и правну мисао прве половине XIX века.⁸⁶ Стојанчевић сматра да је инспирација за Сретењски устав дошла из „слободоумних устава“ Швајцарске и Белгије.⁸⁷ Драгољуб Поповић нема дилема у погледу постојања улива страних устава у Сретењском уставу и, попут Продановића, скреће нарочито пажњу на сличности и с уставима неких немачких држава,⁸⁸ као и Драган Стојановић.⁸⁹ Поповић детаљно анализира могуће утицаја других устава на поједина решења у Сретењском уставу – регулисање уставног положаја књаза,⁹⁰ законодавства⁹¹ и Државног

монархије. О Давидовићевим конституционалистичким написима, вид. и М. Павловић, (2008), 38.

- 86 Р. Радовић, „Либерално природно право у политичкој филозофији Јована Стејића и Димитрија Давидовића“, *Архив за њравне и друшћивене науке* 5–6/1940, 449–464. Вид. и исти, „Природно правна теорија монархиског апсолутизма у политичкој филозофији војвођанских Срба, *Архив за њравне и друшћивене науке* 5/1939, 409–425; исти, „Демократско природно право у политичкој и правној филозофији Боже Грујовића“, *Архив за њравне и друшћивене науке* 1/1940, 40–48.
- 87 В. Стојанчевић, *Историја српског народа V–I*, Београд 1981, 130.
- 88 Поред већ поменутих радова овог аутора, вид. нарочито Д. Поповић, „Димитрије Давидовић – од народне к појединачној слободи“, *Либерална мисао у Србији*, Београд 2001, 33, а више о немачким узорима Д. Поповић, „Упоредно-правни поглед на организацију власти по Сретењском уставу“, *Сћваралашћиво Димитрија Давидовића*, Земун 2009², 63. Такође вид. Д. Поповић, „Упоредни поглед на српске уставе“, *Анали Правног факулћетта у Београду* 4/1989, 382–383.
- 89 Д. Стојановић, „Права грађана у уставима Србије“, *Устћавни развильак Србије у XIX и њочекћом XX века*, Београд 1990, 165.
- 90 Одредбу чл. 16, која одређује књаза као „главу државе“, он сматра позајмицом из немачких устава, а чл. 6, према коме књаз дели извршну власт са Државним совјетом, пореди с органским статутима Пољске и румунских кнежевина, отварајући могућност да су то у основи руски утицаји. Одредбу из чл. 29 да књаз мора бити православне вероисповести, пореди са решењима о обавезној професионалној припадности монарха из норвешког, португалског, шведског, виртембершког и бразилског устава, вид. Д. Поповић, (2009²), 66.
- 91 Решење из чл. 50 и 51. Сретењског устава, по коме законодавна иницијатива припада сваком од законодавних чинилаца, Поповић види и у белгијском, баденском, бразилском, португалском уставу и у француским уставним повељама, а у чл. 14 види апсолутни вето монарха у законодавству и пореди га с решењима у холандском и португалском уставу, *ibid*. Ипак, Поповићево мишљење да чл. 14 садржи апсолутни вето није општеприхваћено, већ преовлађује став да је у питању суспензивни вето, с обзиром да књаз „има право не одобрити сваког закона и уредбе одма, како му их поднесе државни Совјет први и други пут. Но почем му поднесе и трећи пут с новим и исцрљеним доказатељствима, која не иду на погубу народа или противу устава државнога, онда их Књаз одобрава“.

of civil servants. Rade Radović, briefly before the Second World War, proves the general influence of natural law on Davidović, as well as on the Serbian political and legal thought of the first half of the nineteenth century.⁹² Stojančević believes that the inspiration for the Sretenje Constitution came from the „free-thinking constitutions” of Switzerland and Belgium.⁹³ Dragoljub Popović has no dilemmas when it comes to the influence of foreign constitutions on the Sretenje Constitution and, like Prodanović, draws particular attention to the similarities with the constitutions of some German states,⁹⁴ as does Dragan Stojanović.⁹⁵ Popović analyzes in detail the possible impacts of other constitutions on certain solutions in the Sretenje Constitution – regulating the constitutional position of the Prince,⁹⁶ the legislature⁹⁷ –

92 R. Radović, „Liberalno prirodno pravo u političkoj filozofiji Jovana Stejića i Dimitrija Davidovića”, *Arhiv za pravne i društvene nauke* 5–6/ 1940, 449–464. See the same, „Prirodno pravna teorija monarhijskog apsolutizma u političkoj filozofiji vojvodanskih Srba”, *Arhiv za pravne i društvene nauke* 5/1939, 409–425; the same, „Demokratsko prirodno pravo u političkoj i pravnoj filozofiji Bože Grujovića”, *Arhiv za pravne i društvene nauke* 1/1940, 40–48.

93 V. Stojančević, *Istorija srpskog naroda V-1*, Beograd 1981, 130.

94 In addition to the already mentioned works of this author, see especially D. Popović, „Dimitrije Davidović – od narodne ka pojedinačnoj slobodi”, *Liberalna misao u Srbiji*, Beograd 2001, 33, and more about German models D. Popović, „Uparedno-pravni pogled na organizaciju vlasti po Sretenjskom ustavu”, *Stvaralaštvo Dimitrija Davidovića*, Zemun 2009, 63. Also D. Popović, „Uparedno-pravni pogled na srpske ustave”, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu* 4/1989, 382–383.

95 D. Stojanović, „Prava građana u ustavima Srbije”, *Ustavni razvitak Srbije u XIX i početkom XX veka*, Beograd 1990, 165.

96 The provision of Art. 16, which defines the Prince as the „head of state”, he considers a loan from the German constitutions, and Art. 6, according to which the prince shares executive power with the State Council, is compared with the authority statutes of Poland and the Romanian principalities, opening up the possibility of these being basically Russian influences. The provision from Art. 29 that the Prince must be of the Orthodox faith, is compared with the decisions on the obligatory confessional affiliation of the monarch from the Norwegian, Portuguese, Swedish, Württemberg and Brazilian constitutions, see D. Popović (2009), 66.

97 Decision from Art. 50 and 51 of the Constitution of Sretenje, according to which the legislative initiative belongs to each of the legislative factors, Popović sees in the Belgian, Baden, Brazilian, and Portuguese constitutions and in the French constitutional charters. In Art. 14 he sees the absolute veto that the monarch wields in legislation and compares it with the solutions in the Dutch and Portuguese constitutions, *ibid.* However, Popović’s opinion that Art. 14 contains an absolute veto is not generally accepted; instead, the prevailing view is that it is a suspense veto, given that the prince „has the right not to approve every law and regulation immediately, as submitted to him by the State Council for the first and second time. But if it is submitted to him for the third time with new and exhausted evidence, which do not go against the people or the state constitution, then the Prince approves them.”

свјета⁹². Ту је указао на бројне могуће узоре, који су, осим из француске и швајцарских кантона, долазили можда и из белгијске, холандске, португалске, шпанске, пољске, бразилске и немачке уставне традиције. Он закључује да се Давидовић није повео само за једним узором, него је покушао да их комбинује и прилагођава, па је тако „из неоригиналних делова склопљен донекле оригиналан мозаик“.

У сваком случају, долази време да се детаљније преиспита, у посебним радовима компаративно-правног приступа, у којој мери су везе Сретењског устава с другим уставима дубинске и уистину последица правних позајмица, а колико су посредни само формалне сличности или су, пак, сасвим другачији услови и разлози довели до појединих сродних решења. Тако се, на пример, увођење Народне скупштине у Сретењски устав често узима као доказ струјања идеје о народном представништву по француском узору (како међу савременицима који су нападали Устав, тако и у доцнијој литератури), а при том се пренебрегава чињеница да је већ Хатишериф из 1830. године који је издала Порта, свакако не по угледу на француске и природноправне идеје, предвидео да кнез врши власт у споразуму са скупштином, додуше традиционалном.⁹³

Нарочито је важно установити да ли је Сретењски устав стајао превасходно под француским утицајима и у коликој мери су они суштински. Исто тако, да ли је уопште у Сретењском уставу било швајцарских идеја и колико је валидна мантра о „француско–швајцарској конституцији“. Уосталом, Јовичић с правом истиче да Сретењски устав нема много веза са швајцарском федералном уставношћу,⁹⁴ али треба детаљније анализирати евентуалне сличности с уставима појединих швајцарских кантона, нарочито Цириха из 1831. године. Потребно је исцрпније осветлити значај белгијског Устава при настанку српског уставног првенца и, још више, бројних устава немачких држава тог времена. Јер, непрестано треба имати на уму да је од страних језика немачки био далеко најраспрострањенији међу малобројним образованим Србима који су се тада нашли у

92 Карактеристичну забрану из Сретењског устава да отац, син и два брата могу истовремено бити чланови Државног савјета, доводи у везу са шведским, и норвешким уставом, као и уставима појединих швајцарских кантона, а надлежност Државног савјета као коначне судске инстанце у трећем степену, мада указује да је то ретка појава у упоредном праву, ипак налази у уставима Вестфалије и Варшавског војводства, *ibid.*, 67.

93 Мада, остаје отворено питање превођења, тј. да ли се ту говори о народној скупштини или једноставно о „скупу“, који би могао онда подразумевати и скуп старешина.

94 М. Јовичић, *150 година*, 104.

and the State Council.⁹⁸ Here he pointed to a number of possible exemplars, which, in addition to the French and Swiss cantons, may have come from the Belgian, Dutch, Portuguese, Spanish, Polish, Brazilian and German constitutional traditions. He concludes that Davidović did not follow a single pattern, but tried to combine and adapt them, thus „a somewhat original mosaic was made from unoriginal parts”.

In any case, it is time to examine in greater detail, in the separate works of the comparative-legal approach, to what extent are the relations of the Sretenje Constitution with other constitutions deep and truly the result of legal transplanting, and how much of it is merely similarity of form, or whether completely different conditions and reasons happened to lead to some related solutions. Thus, for example, the introduction of the National Assembly into the Sretenje Constitution is often taken as evidence of the flow of the idea of a national representation according to the French model (both among contemporary authors who attacked the Constitution and in the later literature), while neglecting the fact that already the Hatt-I sharif from 1830, issued by the Porte, which was certainly not looking up to French and natural-law ideas, regulated that the Prince may exercise power only in agreement with the Assembly, though traditional.⁹⁹

It is particularly important to determine whether the Sretenje Constitution emerged primarily under French influences and to what extent they were essential. Likewise, if there were any Swiss ideas at all in the Sretenje Constitution and how valid the mantra about the „French-Swiss Constitution” is. After all, Jovičić rightly points out that the Sretenje Constitution does not have much to do with Swiss federal constitutionality,¹⁰⁰ but it is necessary to analyze in more detail the possible similarities with the constitutions of particular Swiss cantons more diligently, especially that of Zurich from 1831. More light should be shed on the importance of the Belgian Constitution during the emergence of the Serbian constitutional firstborn and, even more so, of the numerous constitutions of the German states of that time. For, it should be kept in mind that the German language was by far the most widespread of foreign languages among the

98 The characteristic prohibition from the Sretenje Constitution, stating that a father, son and two brothers cannot be members of the State Council at the same time he (Popović, t/n) connects with the Swedish and Norwegian constitutions, as well as the constitutions of certain Swiss cantons, and the competence of the State Council as the final court instance in the third degree, although pointing out that is a rare occurrence in comparative law, he nevertheless finds in the constitutions of Westphalia and the Duchy of Warsaw, *ibid.*, 67

99 Although the question of translation remains open, ie. whether we are talking about a national assembly or simply a „gathering”, which could then include a gathering of elders.

100 M. Jovičić, *150 godina*, 104.

Србији, јер су то углавном били људи који су се школовали у Аустрији и Угарској, тако да има смисла темељније истраживати и евентуално преношења правних идеја с тог говорног подручја.⁹⁵

У тим трагањима опрез је увек неопходан, али се захтев за пажљивим разгртањем различитих слојева поготово заострава у време популарности Вотсонове теорије правних транспланата.⁹⁶ Том опрезу би се могла додати кратко формулисана опомена, да парафразирамо једну нашу лепу изреку, *није њрансилантн све шншо личи*. Јер, и ако је било преузимања страних узора, они су снажно модификовани у складу с локалним условима и реалним политичким приликама. Тај трновити пут да се с великим стрпљењем, уз много аналитичности и опрезно сагледавају сличности, али и да се свака сличност разумева у свом контексту, свакако чека младе истраживаче. Срећом изгледа да има на помолу оних који желе да прихвате овај изазовни, недовршени задатак.

Како год било, не може се негирати чињеница да је Сретењски устав баштинио доста различитих поклона из других правних система. Он је, са стране гледано, заиста доживљен као веома модеран у упоредноправном окружењу, па је некима „Србија изгледала као нова Америка“.⁹⁷ Поред утиска који је стекла званична Русија и Порта да је у питању револуционарни правни текст донет по иностраним рецептима, две недеље по објављивању Устава, Јеврем Обреновић пише из Београда у Крагујевац брату Милошу о реакцији у Аустрији, али не званичној, већ оној неофицијелној, либералној: „Заиста казати могу, да се и наше комшије иностранци диве и чуде мудрим благорасположењима Вашим, и не сравњују с уредбама Вашим ни оне државе, које се од толико година установљавају, (па) ни саму Америку! И Богу Милостивом благодарим кад нам се имају и чему дивити“.⁹⁸

95 Један такав рад је настао управо у време када и овај текст, из пера докторанда на Правном факултету Универзитета у Београду Миљане Тодоровић, асистента Правног факултета из Ниша, вид. М. Тодоровић, „Иностранци утицаји на главу, Обштенародна права Србина’ у Сретењском уставу“, *Пешичаник*, Историјски архив у Нишу, 8/2010 (у штампи).

96 Поред његовог већ поменутог фундаменталног дела *Правни њрансилантн – њрншнуй уиоредном њраву*, вид. и чланак А. Вотсон, „Право у књигама, закон и стварност: упоредноправни поглед“, *Анали Правној факултетиа у Београду* 2/2007.

97 М. Гавриловић, (1926), 195–196. Узгред, у време док је радио на Уставу, Д. Давидовић је објављивао у наставцима превод Устава САД у свом листу *Новине србске*, које је најпре основао и штампао у Бечу 1813. године, а касније (од 1834. године) почео да их редовно издаје у Крагујевцу као прве дневне новине које се штампају у Србији.

98 М. Гавриловић, *ibid.*

few educated Serbs who found themselves in Serbia at the time, because they were mostly people who were educated in Austria and Hungary, so it makes sense to thoroughly study the possible transmissions of legal ideas from that speaking area.¹⁰¹

In these searches caution is always necessary, but the demand for the careful unfolding of various layers was especially sharpened when Watson's theory of legal transplants gained popularity.¹⁰² A concise admonition might be added to that precaution, to paraphrase one of our beautiful sayings, *not everything that looks like a transplant is one*. Because, even if foreign models were being taken over, they were heavily modified to suit local conditions and real political circumstances. That rough path of observing the similarities with great patience, a great deal of careful analysis and caution, but also understanding each similarity in its context, certainly awaits young researchers. Fortunately, it seems there are those who want to take on this challenging, unfinished task.

Nevertheless, the fact that the Sretenje Constitution inherited many different gifts from other legal systems cannot be denied. It was, looking from the outside, really seen as very modern in a comparative legal environment, so to some, „Serbia seemed like the new America”.¹⁰³ In addition to the impression gained by official Russia and the Porte that it was a revolutionary legal text adopted according to foreign prescriptions, two weeks after the constitution was published, Jevrem Obrenović writes from Belgrade to Kragujevac to his brother Miloš about the reaction in Austria, though not the official one, but the unofficial, liberal one: „I can truly say that our foreign neighbors admire and marvel at your wise favors, and do not compare your regulations even with those countries that have been established for so many years, not even America itself! And I thank the Gracious Lord that they have something to admire us for.”¹⁰⁴

101 One such work was written just at the time when this text, by the pen of a doctoral student at the University of Belgrade Faculty of Law, Miljana Todorović, an assistant at the Faculty of Law in Niš, was published. M.Todorović, „Inostrani uticaji na glavu, obštenarodna prava Srbina u Sretenjskom ustavu” *Peščanik*, Historical Archive in Niš, 8/2010 (in press).

102 In addition to his already mentioned fundamental work *Pravni transplanti – pristup uporednom pravu* A. Watson, „Pravo u knjigama, zakon i stvarnost: uporednopravni pogled”, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu* 2/2007.

103 M. Gavrilović, (1926), 195–196. By the way, at the time when he was working on the Constitution, D. Davidović continued to publish a translation of the US Constitution in his newspaper *Novine srbske*, which he first founded and printed in Vienna in 1813, and later (from 1834 onward) began publishing them regularly in Kragujevac as the first daily newspaper printed in Serbia.

104 M. Gavrilović, *ibid.*

6. УМЕСТО ЗАКЉУЧКА – СТЕРЕОТИП О БЕЗНАЧАЈНОСТИ ПРАВА ЗА ФОРМИРАЊЕ НАЦИОНАЛНЕ СВЕСТИ КОД СРБА

Последњи стереотип, који се не тиче само Сретењског устава, је везан за једно виђење споља. Прилично је распрострањено мишљење да се код балканских народа, па и код Срба „право није појављивало као битан фактор, нити значајан у националној свести“. О томе без ограда говори један од највећих компаративиста XX века, Рене Давид.⁹⁹ Ако би се то можда могло рећи за друге балканске народе, то у случају Србије није тачно. Додуше, за овај стереотип сами смо одговорни, јер недовољно чинимо у обавештавању светске јавности о сопственим правним дометима. Тако је и код нас самих остала недовољно истакнута једна важна чињеница, која није пука коинциденција, већ знаковити податак. Некако баш у исто време када се почело размишљати о првом Уставу, паралелно са борбом за што повољнију садржину Хатишерифа, Милош (или, још вероватније, Димитрије Давидовић, чије знање француског језика хвали Боа ле Конт) увиђа потребу за доношењем грађанског и кривичног законика. Као и у случају Устава, све се то дешава далеко раније него у било којој земљи у окружењу. Тако Милош већ 1829. године даје налог учитељу свога сина, кнежевића Милана, Грку Геогију Захаријадесу, да на српски језик преведе део Наполеоновог кодекса (а не аустријског!), као први корак у припремању кодификације грађанског права у Србији, коју је (као и кодификацију кривичног права) заговарао, а можда чак и иницирао, и Вук Караџић.¹⁰⁰

Паралелизам у припремању ових фундаменталних правних текстова – устава и кодификација, без којих нема уређене државе, додатно нас уверава да је важан Милошев мотив за доношење Сретењског устава могао бити не само лични интерес. Макар у подједнакој мери то је било сазрело уверење да је развијеност правних институција од суштинског значаја за националну самосвест и државну независност, за оно што би се данас назвало национални идентитет. Дакако, то вероватно није могао бити изворни Милошев увид, већ зрело сагледавање човека светског формата, Димитрија Давидовића – онога коме је Милош поверио своју кацеларију и све државне послове, али и оних других с којима је он комуницирао, који су чинили део једног младог, модерног либералног интелектуалног круга који је у Србији тек ста-

99 R. David, *Les grands systèmes de droit contemporains*, Paris 1978, 168. На ову околност је указао Д. Денковић, „Развој државне власти и управе у Србији и значај Сретењског устава од 1835. године“, 150 година, 208.

100 С. Јовановић, „Јован Хаџић“, *Из наше историје и књижевности*, Београд 1931, 36.

6. INSTEAD OF A CONCLUSION – THE STEREOTYPE OF THE INSIGNIFICANCE OF THE RIGHT TO FORM A NATIONAL CONSCIOUSNESS OF THE SERBS

The last stereotype, which does not regard only the Sretenje Constitution, is related to a view from the outside. It is a widespread belief that with the Balkan nations, Serbs included, „law did not appear as an important factor, nor significant in the national consciousness”. One of the greatest comparatists of the twentieth century, René David, talks about this without hesitation.¹⁰⁵ Even if this could possibly be said of other Balkan nations, it is certainly not true in the case of Serbia. Admittedly, we are to blame for this stereotype, as we do little to inform the world about our own legal reach. Thus, one important fact, which is not a mere coincidence, but an elucidating fact, has remained underemphasized in our country. Somehow at the same time as the first Constitution was being considered, in parallel with the fight for the most favorable content of the Hatt-I sharif, Miloš (or, more likely, Dimitrije Davidović, whose French language Bois-le-Comte praises), recognizes the need for a civil and criminal code. As in the case of the Constitution, all this happens far sooner than in any other country in the region. Thus, as early as 1829, Miloš instructed his son's, Prince Milan's teacher, Greek Georghis Zachariadis, to translate a part of Napoleon's (not Austrian!) Code into Serbian, as the first step in preparing a civil law codification in Serbia, which (as well as the codification of criminal law) was advocated, and perhaps even initiated, by Vuk Karadžić.¹⁰⁶

The parallelism in the preparation of these fundamental legal texts – the constitution and the codifications, without which there is no regulated state, further assures us that Miloš's important motive for the adoption of the Sretenje Constitution could be more than just personal interest. At least to the same extent, it was a mature belief that the development of legal institutions was essential for national self-awareness and state independence, or what would today be known as national identity. Of course, this may not have been Miloš's original insight, but the mature view of a man of the world, Dimitrije Davidović – the one to whom Miloš entrusted his office and all state affairs, as well as those with whom he communicated, who were part of a young, modern, liberal intellectual circle that had just started to grow in Serbia. That connection, at least temporally, and possibly personally (in the form of the erudite Dimitrije Davidović

105 R. David, *Les grands systèmes de droit contemporains*, Paris 1978, 168. This circumstance was pointed out by D. Denković, „Razvoj državne vlasti i uprave u Srbiji i značaj Sretenjskog ustava od 1835. godine”, *150 godina*, 208.

106 S. Jovanović, „Jovan Hadžić”, *Iz naše istorije i književnosti*, Beograd 1931, 36.

савао. Та спона, барем временски, а могуће је и персонално (у лику ерудите Димитрија Давидовића као *spiritus movens*-а), тесно повезује почетак припрема првог српског устава и прве српске кодификације. Но, истовремено, та веза можда може бити и један од путоказа при размишљању о дилеми да ли су се код састављања Сретењског устава користили инострани узор и у коликој мери су ти утицаји долазили из Француске, а колико из других европских правних породица.

Србија је тако 1835. године добила *први* прави Устав у овом делу света (јер су грчке уставне повеље из двадесетих година тог века ипак биле фрагментарне и краткотрајне, па не би заслуживале више од назива „уставни акти“, како се обично називају исто тако фрагментарни први српски уставни покушаји из 1808. и 1811. године). Устав је Србија добила, стицајем историјских околности, пре великих сила какве су биле Русија, Турска или Аустрија, у време када су га већ имале Шведска (1809) и Норвешка (1814), Шпанија (1812) и Португалија (1826), Холандија (1815) и Белгија (1831), али и низ немачких државица као Баварска (1818), Баден (1818), Виртемберг (1819), Хесен-Дармштат (1820), Заксен-Алтенбург (1831), Брауншвајг (1832).¹⁰¹ И то не било какав, већ устав у коме су „установљена“ најлибералнија правна начела тога доба – једнакост пред законом, слобода и сигурност личности и имовине, *habeas corpus*, *nullum crimen sine lege* и *ne bis in idem*, укидање феудалних односа, увођење народне скупштине, судска независност, сталност чиновника. А такав Устав је почео да се рађа бар неколико година пре објављивања, паралелно са хатишерифима. Јавио се пре свог времена, рано је запевао националну песму, и зато је био тако краткотрајан.

Србија је такође, додуше тек 1844. године, после доста перипетија и на крају по аустријском узору, из пера Јована Хацића (на том послу од 1837. године), добила и *први* модерни грађански законик у региону, а четврти по реду у Европи (после француског из 1804, аустријског из 1811. и холандског из 1838. године).¹⁰² Али, о томе свет не зна, а и код нас се о месту Српског грађанског законика у упоредном праву мало пише, поготово на светским језицима.¹⁰³ И

101 Ј. Продановић, *Историја политичких странака*, 75, налази донекле сличне „монархистичке“ одредбе у шведском, баварском, баденском, виртембершком, португалском и белгијском уставу.

102 У оваквом рангирању не рачунамо покушаје пресликавања Наполеоновог законика у Краљевини двеју Сицилија или скоро дословни превод тог законика у баденском Грађанском законнику из 1810. године, као ни Баварски, Пруски и друге законике појединих немачких државица из друге половине XVIII века, јер се они без сумње не могу сматрати модерним грађанским кодификацијама.

103 Тек се недавно на Википедији појавио податак да је Србија „једна од првих држава“ која је у својој кодификацији „кроз правне транспланте следила“

as the *spiritus movens*), closely links the beginning of the preparation of the first Serbian constitution and the first Serbian codification. But at the same time, that connection may also be one of the pointers when considering the dilemma of whether foreign models were used in the drafting of the Sretenje Constitution and to what extent these influences came from France or from other European legal families.

Thus, in 1835, Serbia received *the first* true Constitution in this part of the world (because the Greek constitutional charters of the 1820s were fragmentary and short-lived, so they would not deserve more than the name „constitutional acts”, as the first Serbian fragmentary constitutional attempts from 1808 and 1811 are commonly called). The constitution was acquired by Serbia, by historical circumstances, before the major powers such as Russia, Turkey or Austria, at a time when Sweden (1809) and Norway (1814), Spain (1812) and Portugal (1826), Holland (1815) and Belgium (1831) already had it, but also a number of little German states such as Bavaria (1818), Baden (1818), Württemberg (1819), Hesse-Darmstadt (1820), Saxe-Altenburg (1831), Braunschweig (1832).¹⁰⁷ And not just any constitution, but a constitution that „established” the most liberal legal principles of that time – equality before the law, personal and property freedom and security, *habeas corpus*, *nullum crimen sine lege* and *ne bis in idem*, abolition of feudal relations, introduction of a national assembly, judicial independence, permanent tenure of civil servants. And such a constitution began to emerge at least a few years before its publication, parallel with the Hatt-I sharifs. It appeared before its time, singing the national song too early, which is why it was so short-lived.

Serbia also, though only in 1844, after many peripeties and finally following the Austrian model, received the first modern civil code in the region from the pen of Jovan Hadžić (on this project since 1837) and the fourth in Europe (after the French of 1804, the Austrian of 1811, and the Dutch of 1838).¹⁰⁸ But the world does not know about this, and not much is written here about the place of the Serbian Civil Code in comparative law, especially in the world languages.¹⁰⁹ That’s why, among other things,

107 J. Prodanović, *Istorija političkih stranaka*, 75, finds somewhat similar „monarchist” provisions in the Swedish, Bavarian, Baden, Württemberg, Portuguese and Belgian constitutions.

108 In this ranking we do not count the attempts to copy the Napoleon’s Code in the Kingdom of the two Sicilies, nor the almost literal translation of the Code in the Baden Civil Code of 1810, as well as Bavaria’s, Prussia’s and other codes of certain small German states in the second half of the XVIII century, since they undoubtedly cannot be considered modern civil codifications.

109 Only recently did Wikipedia report that Serbia was „one of the first countries” to follow the Austrian Civil Code in its codification through legal transplants, <http://>

због тога, између осталог, највећи светски ауторитети и даље робују нетачном стереотипу да се код Срба право није појављивало као битан фактор националне свести. А ствари стоје управо супротно. О томе сведочи чврста решеност Милоша и српских интелектуалаца да се правни систем уреди по узору на најбоља правна достигнућа тога времена, и то почев од устава и кодификација, што недвосмислено рефлектује јасну спознају о значају права за националну самосвест и самосталност. Због тога ни Сретењски устав не треба сагледавати као изоловани правни акт, већ као део једног снажног законодавног замаха који је започео тридесетих година XIX века, који је кулминирао доношењем првог самостално састављеног Устава 1835. године и прилично специфичног Српског грађанског законика из 1844. године, који није тек пуки превод аустријског модела, што је још један од стереотипа наше правне историје који треба преиспитати.

Наравно, као и у поменутом примеру Српског грађанског законика, ниједан од наведених стереотипа о Сретењском уставу није настао сасвим без основа. Ипак, с њима се мора веома пажљиво поступати. Јер, колико су опасни национални, расни, социјални, верски и други стереотипи и етикете, толико су опасни и они историјски, јер редукују веома комплексну стварност на поједностављена виђења. Када се једном формира, стереотип лако постаје основа или барем оријентир за нова извођења, а као погрешна или непотпуна премиса води ка даљим нетачним закључцима о важним историјским чињеницама и збивањима. Ово је поготово важно када се примењује метод тзв. Ранкеовске модерне емпиричке историје, која у политици, политичарима и владарима види одлучујући фактор историјских промена,¹⁰⁴ а чије трагове носи највећи део истраживања везаних и за правну историју Србије у XIX веку. Због свега тога, циљ овог рада није да се неки важни елементи који леже у основи поменутих уврежених схватања сасвим негирају, него да им се убудуће приступа са више пажње и опреза, као и да се у истраживањима која следе она поново размотре и барем донекле релативизују. Овде је, поводом 175 година од настанка Сретењског устава, понуђен само могући путоказ.

Рад приспео: 2.6.2020.

Измењена верзија: 31.11.2020.

Прихваћен за објављивање: 5.12.2020.

Аустријски грађански законик, http://en.wikipedia.org/wiki/Civil_code, посећено априла 2010. године. *Google Scholar* и *Social Science Research Network (SSRN)* до данас не садрже ни један једини текст о Српском грађанском законнику.

104 Вид. више Р. Burke, *New Perspectives on Historical Writing*, University Park, Pa. 1998, 3.

the world's largest authorities continue to be enslaved by the inaccurate stereotype that the Serbs didn't regard law as an essential factor of national consciousness. And quite the opposite is true. This is evidenced by the firm determination of Miloš and the Serbian intellectuals to arrange the legal system modeled on the best legal achievements of the time, starting with the Constitution and the codifications, which reflects a clear understanding of the importance of the right for national identity and independence. Therefore, the Sretenje Constitution should not be seen as an isolated legal act, but rather as part of a strong legislative momentum that began in the 1830s, culminating in the adoption of the first independently formed Constitution of 1835 and the rather specific Serbian Civil Code of 1844, which is not just a mere translation of the Austrian model – that is another stereotype of our legal history that needs to be re-examined.

Of course, as in the aforementioned example of the Serbian Civil Code, none of the given stereotypes about the Sretenje Constitution came into being completely without a foundation. However, they must be handled very carefully. Because, as dangerous as national, racial, social, religious, and other stereotypes and labels are, so are the historical ones, because they reduce a very complex reality to simplistic views. Once formed, the stereotype easily becomes the base or at least a pointer for new examinations, and as a false or incomplete premise, it leads to further inaccurate conclusions about important historical facts and events. This is especially important when using the so-called Ranke's modern empirical history, which sees politicians and rulers as the decisive factor of historical change,¹¹⁰ whose traces are found in most of the research on the legal history of Serbia in the nineteenth century. Therefore, the aim of this paper is not to completely negate some of the important elements underlying the aforementioned common understanding, but to approach them with more care and caution in the future, to reconsider them in the research that follows, and to relativize them at least to an extent. Here, on the occasion of the 175th anniversary of the Constitution of Sretenje, only a possible signpost was offered.

Paper received: 2.6.2020.

Revised version: 31.11.2020.

Accepted for publication: 5.12.2020.

---

en.wikipedia.org/wiki/Civil_code, visited in April 2010. To date, *Google Scholar* and *the Social Science Research Network (SSRN)* do not contain a single text on the Serbian Civil Code.

110 See more in R. Burke, *New Perspectives on Historical Writing*, University Park, Pa. 1998, 3.

Dr. Sima Avramović
Professor
University of Belgrade Faculty of Law

THE FIRST SERBIAN CONSTITUTION OF SRETENJE (CANDLEMASS)* – 175 YEARS AFTER

Summary

The author points to a few strongly rooted stereotypes regarding the first Serbian Constitution of Sretenje adopted in 1835. He calls for their re-evaluation and offers new arguments as a starting point to encourage further research.

There are scholars who raise the question whether the 1835 act was the first Serbian constitution. Some claim that there were previous historical documents, which were of constitutional character, while others contest the constitutional nature of the 1835 act, due to the lack of formal sovereignty of Serbia in that time. In the author's view the Constitution of Sretenje had sufficient formal and substantial elements comparable to other contemporary European constitutions.

The author is of opinion that the Constitution was not imposed to then Serbian prince Milosh as an aftermath of the rebellion of the influential leader, Milota, in 1835. Prince Milosh sincerely wanted to provide a constitution for the country, and had ordered its drafting five years before the rebellion took place. The author offers evidence that prince Milosh vigorously tried to save the Constitution after the strong negative reactions to its adoption, which came from Russia, Turkey and Austria. The three powers considered the Constitution to be revolutionary, modern and dangerous for their countries, which was particularly the case of its Chapter XI, providing on civil rights and liberties. The Serbian prince was therefore pressed to suspend the Constitution unwillingly only six weeks after its adoption. The author tries to prove that prince Milosh was in favour of adopting the Constitution not only for his own personal advantage. He perceived it as an important instrument of creating national identity and independence.

Two more stereotypes are re-examined. One concerns the scope of contribution of Dimitrije Davidović to the Constitutional drafting, for he is traditionally believed to be the author of the Constitutional text. The other is the cliché about the influences of the French constitutional documents upon the provisions of the first Serbian constitution.

In conclusion the author disagrees with the prejudice that law was irrelevant factor in the process of creation of the national conscience among Serbs. On the contrary, rather strong legislative efforts of the mid 30s of the 19th century have

---

* Religious Orthodox Christian festivity – Presentation of the infant Christ in the Temple, celebrated on February 2nd (old calendar), i.e. 15th (actual calendar). The Constitution was adopted the next day, February 3/16, 1835.

brought about not only the first Serbian Constitution, but also the emergence of the first code. It was the Serbian Civil Code, adopted in 1844, which was among the first in Europe. He concludes that all stereotypes existing in respect of the Constitution of Sretenje must be thoroughly researched, which is particularly the case of the one concerning sources of foreign influences upon the Constitution.

Key words: *Constitutionality in Serbia. – Influence of European XIX century constitutions. – Prince Milosh. – Dimitrije Davidovic. – Legal transplants.*